

Universitat Autònoma de Barcelona

OPORTUNITATS I LIMITACIONS EN LA INSERCIÓ LABORAL DE LES DONES QUE HAN ESTAT INTERNES EN EL SISTEMA PENITENCIARI CATALÀ

Maternitat, estrangeria i participació en els tallers a presó

Sara Casajuana Costa

Tutor: Joan Rodríguez Soler

Màster en Política Social, Treball i Benestar

Facultat de Ciències Polítiques i de Sociologia

Curs 2020-2021

AGRAÏMENTS

En primer lloc, agrair l'acompanyament per part del tutor Joan Rodríguez, que ha dedicat el seu temps en ajudar-me a reflexionar sobre els imprevistos que anaven apareixent, donant-me plena autonomia perquè jo prengués les decisions que cregués oportunes.

Seguidament, donar les gràcies a les dones valentes que han decidit obrir-se i explicar-me un tros sobre la seva història, amb tanta llibertat que ha permès que es creessin sinèrgies que mai hagués esperat. Gràcies a elles que la investigació m'ha fet créixer a nivell personal. Deixo un fragment com a record que em quedarà gravat, el qual m'impulsa a seguir estudiant des de l'experiència viscuda per part de les dones, entenent que la investigació social des d'una perspectiva de gènere és essencial.

“He conocido muchísimas niñas que dentro de prisión han encontrado la libertad. La libertad de ser ellas mismas, la libertad de no ser mujeres maltratadas, la libertad de estar fuera de la droga y la libertad de escoger a tu familia ahí dentro (...) Dentro han sido felices. Y han encontrado una hermana, una amiga, una madre... (D5).”.

Desitjo que aquesta recerca contribueixi a augmentar el coneixement sobre la reinserció sociolaboral de les dones que han transitat per centres penitenciaris, tractant-les com a agents actius del canvi social, ja que aporten una mirada molt enriquidora.

ÍNDIX DE CONTINGUT

1.	PRESENTACIÓ DE LA RECERCA	1
2.	MARC TEÒRIC	2
2.1.	Contextualització de la població penitenciària a Catalunya amb perspectiva de gènere	2
2.2.	La reinserció laboral de la població penitenciària amb perspectiva de gènere: factors facilitadors i/o agreujants.....	4
2.2.1.	Disposar de càrregues familiars.....	5
2.2.2.	Participació en tallers productius i de formació ocupacional	7
2.2.3.	Estrangeria i situació administrativa	8
2.2.4.	Relació amb el mercat de treball: discriminació i capacitat d'agència	9
3.	MODEL D'ANÀLISI	11
4.	DISSENY METODOLÒGIC	15
5.	ANÀLISI DE RESULTATS	17
6.	CONCLUSIONS.....	24
7.	REFERÈNCIES	26
8.	ANNEXOS	30
8.1.	Guions d'entrevista.....	30
8.2.	Mostra.....	37
8.3.	Taules d'anàlisi	40
8.4.	Situació jurídica de les dones internes en situació d'irregularitat i recomanacions generals per part dels serveis que les acompanyen	46

1. PRESENTACIÓ DE LA RECERCA

Aquest treball de final de màster es basa en una recerca sobre les limitacions i les oportunitats en el procés de reinserció laboral de les dones que han estat internes en el sistema penitenciari català, centrant-nos en com influencia la maternitat, l'estrangeria i la participació en tallers realitzats durant l'estada a presó. Es tracta des d'una perspectiva microsocia, amb la voluntat de conèixer l'experiència subjectiva del col·lectiu estudiat, degut que es caracteritza per tenir un alt risc d'exclusió social i haver estat poc explorat acadèmicament.

D'aquesta manera, la recerca tracta de respondre la següent pregunta:

En quin sentit condiona l'estrangeria i la maternitat en el propi procés de reinserció laboral de les dones ex internes? La participació en els tallers productius i de formació ocupacional durant l'estada a presó es converteix en un factor clau per millorar l'ocupabilitat posterior?

A continuació es presenten els objectius de la investigació.

L'**objectiu general** és comprendre quins són els factors facilitadors i agreujants – tant subjectius, estructurals com institucionals- que intervenen en el procés de reinserció laboral de les dones que han estat internes en centres penitenciaris catalans, centrant-nos en el cas diferenciat de les dones llatinoamericanes.

Per altra banda, els objectius específics són els següents:

- **Objectiu específic 1:** Captar amb detall el procés de reinserció laboral de la població estudiada focalitzant-nos en les implicacions que comporta ser estrangera en relació a l'entrada en el mercat formal o en l'economia submergida i en el tipus d'ocupació que es desenvolupa.
- **Objectiu específic 2:** Conèixer les estratègies de recerca de feina del col·lectiu estudiat per tal d'observar en quin grau la maternitat incideix sobre el procés de reinserció laboral.
- **Objectiu específic 3:** Aprofundir sobre com influeix la participació en els tallers productius i/o de formació ocupacional en la reinserció laboral de les dones que han estat internes en el sistema penitenciari català.

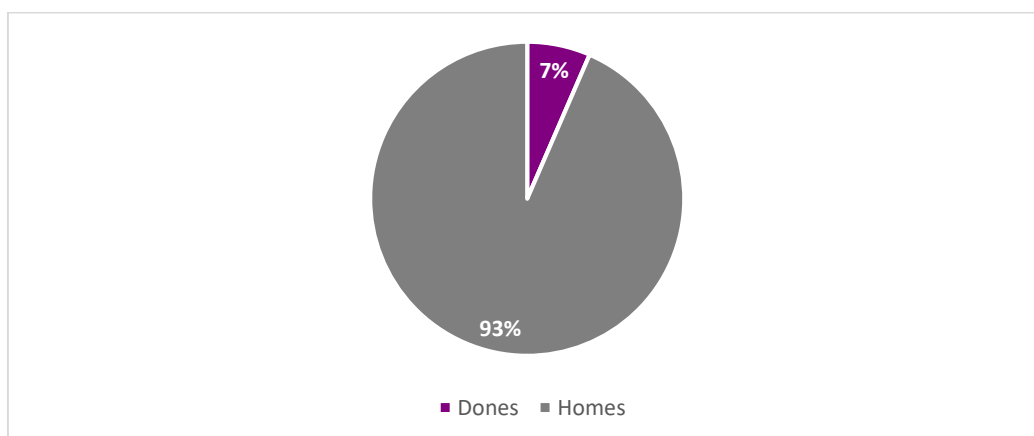
Aquest treball de final de màster s'estructura en cinc seccions. En la primera es presenta el marc teòric, dividit en dues parts: la contextualització de la població penitenciària amb perspectiva de gènere i una revisió de la literatura en quant els factors que intervenen en la reinserció laboral de la població penitenciària. Seguidament es mostra el model d'anàlisi que guia la recerca i el disseny metodològic d'aquesta mateixa. En la quarta secció es presenten els resultats, i, en l'última, les conclusions que s'han extret.

2. MARC TEÒRIC

2.1. Contextualització de la població penitenciària a Catalunya amb perspectiva de gènere

Segons Cruells et al. (2004), Almeda (2005) o Martin (2015), en els centres penitenciaris catalans es produeix un biaix de gènere considerable. En aquesta línia, Montero (2019) evidencia que les presons estan dissenyades per i pels homes, generant-se una situació de discriminació per a les dones internes. La diferència de tractament entre dones i homes s'explica, en part, perquè el primer col·lectiu és minoritari a presó, situant-se en el 6,51% enfront el 93,49% (Departament de Justícia, 2021), com s'observa en el gràfic 1.

GRÀFIC 1: Població penitenciària segons sexe (2020)

Elaboració pròpia a partir de dades del Departament de Justícia (2021)

Aquesta realitat provoca que les mesures que s'instauren en els mòduls de dones siguin inferiors en qualitat respecte la dels homes, expressant-se amb el fet de conuiu entre un col·lectiu heterogeni – dones de diferents edats, penes i graus – (Martin, 2015) o bé que moltes dones compleixin condemna lluny de la seva residència habitual i la seva xarxa afectiva (Yagüe, 2007; Montero, 2019). En la mateixa direcció, diverses recerques afirmen que en les presons de dones s'hi aplica un major control social que en la dels homes, ja que la dona interna no només es castigada pel fet de vulnerar les lleis i cometre un delictes, sinó per haver-se desviat socialment de la seva condició femenina, produint-se una doble estigmatització (Almeda, 2005; Igareda, 2006; Martin, 2015).

Per altra banda, les dones presenten una menor conflictivitat en comparació els homes (Yagüe, 2007; Martin, 2015). Els delictes més recurrents són aquells realitzats contra el patrimoni i l'ordre socioeconòmic i contra la seguretat col·lectiva i la salut pública (Departament de Justícia, 2021). En qualsevol cas, és notori aportar que més del 80% de les dones que entren a presó han tingut vinculació amb la violència durant la seva

vida (Cruells et al., 2005; Yagüe, 2007), experimentant situacions d'abús infantil, agressions sexuals, violacions o mutilacions.

Com s'observa en el gràfic 2, el 40% de la població penitenciària femenina no disposa de la nacionalitat espanyola, comparant-ho amb el 16,2% que representa el col·lectiu de població estrangera sobre el total de la població que resideix a Catalunya (IDESCAT, 2021). Ens trobem davant d'una alta criminalització de la població immigrant (Almeda, 2005), associat en gran mesura a les dures polítiques penals i a l'estricta llei d'estrangeria (Miranda i Martín, 2007).

GRÀFIC 2: Població penitenciària femenina segons nacionalitat (2020)

Elaboració pròpia a partir de dades del Departament de Justícia (2021)

Per altra banda, pel que fa a la nacionalitat d'aquestes persones internes, un 26,12% de la població penitenciària femenina prové d'Amèrica Central i del Sud. Ara bé, en aquest col·lectiu es plasma una diferenciació important de nacionalitats, com veiem en la taula 1, on les predominants són la brasilera, la peruana i la colombiana, seguides de la veneçolana i la boliviana.

TAULA 1: Distribució de les dones llatinoamericanes segons la seva nacionalitat (2020)

País de procedència	Percentatge sobre el total de dones llatinoamericanes
Brasil	26,1
Perú	17,2
Colòmbia	16,4
Veneçuela	7,5
Bolívia	6
Paraguai	4,5
República Dominicana	4,5
Equador	3,7
Hondures	3,7
Xile	3,7
Cuba	2,2
Panamà	1,5
Uruguai	1,5
Mèxic	0,7
El Salvador	0,7

Elaboració pròpia a partir de les dades del Departament de Justícia (2021)

2.2. La reinserció laboral de la població penitenciària amb perspectiva de gènere: factors facilitadors i/o agreujants

El pas per presó es realitza en un context on es manifesta la lluita entre la lògica reeducadora i la disciplinadora (Travis, 2005). Per tant, es posa en evidència la generació de l'anomenada prisonization (Jiang i Winfree, 2006), la qual es basa en una socialització fonamentada en infondre determinats valors i normes pròpies de la cultura penitenciària (Miranda i Martin, 2007). Aquest procés produeix una pèrdua de la pròpia autonomia i responsabilitat a favor de corregir la desviació que ha portat la persona en qüestió a delinquir. En efecte, aquestes mesures que actuen sobre la reeducació no tenen en compte les habilitats socials i personals que es requeriran a la persona un cop surti novament al mercat laboral, molt poc treballades durant el seu internament (Cruells et al., 2005).

Consegüentment, el moment d'obtenció de la llibertat es converteix en un punt d'inflexió en la trajectòria laboral. L'estudi d'Alòs et al. (2011) mostra que tan sols el 43,6% de la població ex interna assoleix un treball amb alta a la seguretat social. Per altra banda, un 33,4% o bé treballa en l'economia submergida, o bé no pot degut a posseir una malaltia física o mental o trobar-se en una situació de drogodependència. En últim terme, un 22,9% reincideix en el delicte.

En el cas concret de les dones, quan aquestes surten de presó es solen trobar en un context de precarietat. S'ha de considerar que moltes de les dones internes ja patien una alta exclusió social prèvia a l'entrada a presó (Martin, 2015) i disposaven d'un baix nivell de capital socioeconòmic (Del Pozo, 2013; Esteban et al., 2014). Doncs, aquest

col·lectiu s'insereix en treballs temporals, amb jornades parcials o bé sense alta a la seguretat social. Per tant, es generen situacions d'alta vulnerabilitat (Cruells et al., 2005).

En efecte, quan la persona obté la llibertat definitiva disposa d'un baix coneixement sobre la situació del mercat laboral, més enllà de l'estigmatització que pateix pel fet de ser ex intern/a. En aquesta línia, com més llarga sigui la condemna, més s'agreuja aquesta condició (Cruells et al., 2005). Convé destacar que quan la persona finalitza la condemna pot optar, o bé per la resistència, o bé per la integració, la última, necessària per la seva inserció. S'evidencia que les institucions de control formal com les educatives, o les informals, com la família, el treball o la parella, ajuden a construir nous significats en el procés d'inserció (De Alòs et al., 2011). Des d'un altre punt de vista, l'estudi de Luque, Ferrer i Capdevila (2005) considera que les variables més destacades a l'hora d'avaluar les estratègies preses són el sexe, l'edat, l'historial delictiu i la durada de la condemna.

Segons Lebel et al. (2008), hi ha una associació directa entre la no reincidència en el delictes amb l'èxit en la reinserció laboral, considerant que el context social previ a l'entrada a presó és clau per evitar aquest retorn a accions delictives. L'estudi de Cid i Martí (2011), en la mateixa línia, analitza els mecanismes de transició entre la presó i la vida en llibertat.

Seguidament, es presenten diversos factors facilitadors i/o agreujants en la reinserció laboral de les dones ex internes.

2.2.1. Disposar de càrregues familiars

Un 78% de les dones a presó són mares, i sovint monomarentals. D'aquestes, un 57% no reben el suport de la família (Martin, 2015). Les mares que són internes normalment han tingut les criatures a edats molt joves i en situacions precàries, context que les ha portat a situacions d'alt risc d'exclusió social i a vincular-se amb activitats il·legals com a estratègia per a sostenir la família (Igareda, 2009; Martin, 2015).

Abans de prosseguir, aclarir que el col·lectiu de mares a presó no és homogeni, ja que n'hi ha que conviuen amb els seus fills i filles en el centre penitenciari – l'any 2020, són un total de 7 (Departament de Justícia, 2021)-, d'altres que el fill/a resideix amb la família extensa o bé que n'han perdut la custòdia i la criatura es troba en acolliment institucional (Yagüe, 2007; Igareda, 2009). Doncs, en el context de la vivència de la maternitat, la institució penitenciària es converteix en una eina política i social d'exclusió, debilitant els vincles afectius de la persona en qüestió i, en conseqüència, afeblint la salut psicològica i física de la mare, fonamental pel procés d'inserció laboral (Cruells et al., 2004). Una vegada les dones obtenen la llibertat, sovint experimenten una baixa autoestima pel fet de sentir que han abandonat els i les infants (Yagüe, 2007).

En efecte, queda palès que qui és mare experimenta un sentiment diferenciat de la que no ho és, vivint-ho amb certa culpabilitat i com a fracàs (Yagüe, 2007). L'estudi d'Igareda (2009) explica que això és degut que les dones a presó freqüentment expressen tenir un model ideal de què es ser mare estereotipat i tradicional. Doncs, l'entrada a presó les

allunya del rol de dona que es dedica a la cura familiar. El mateix personal funcionariat genera molta estigma sobre aquest col·lectiu qüestionant-se si tenen habilitats o no per exercir el seu paper com a mares (Martin, 2015), associant el cometre un delictes amb ser *mala mare* (Igareda, 2009). Per tant, s'exerceix un control informal envers la dona responsabilitzant-la de la cura i l'educació dels seus fills/es (Cid i Martí, 2011).

A nivell de vincles afectius, diversos estudis apunten que disposar-ne permet reduir o bé evitar la reincidència, al mateix temps que incrementar les expectatives laborals (Sampson i Laub, 1995). Per contra, segons Esteban et al. (2014) aquests impacten sobre l'evitació de la reincidència però no envers el procés de cerca de feina. Indicar que l'efecte és major si la relació que es produeix és de qualitat, és a dir, estable i motivadora, amb capacitat de generar nous significats i narracions sobre el futur i el treball. Aquesta alteració de la pròpia conceptualització del sentit que acompanya la transició laboral pot generar canvis en els hàbits de la persona en qüestió (Sampson i Laub, 1995; Travis, 2005).

Malgrat que les recerques mostren, com la De Alòs et al. (2009), que disposar de família és un factor perquè la persona s'allunyi de les conductes delictives, les institucions penitenciàries mostren no estar adaptades a les necessitats afectives, i de manera més accentuada en el cas de les mares (Almeda, 2005; Jiang i Winfree, 2006).

En relació a si la dona que és mare presenta un procés d'inserció diferenciat, la investigació d'Esteban et al. (2014) afirma que aquestes planifiquen la seva inserció a llarg termini, presentant, al mateix temps, més limitacions a l'hora de conciliar vida laboral i familiar. D'aquesta manera, les dones que mantenen el contacte amb els fills/es, al sortir, reestructuren molt més ràpid la seva llar familiar. No obstant, presenten nivells més baixos de reinserció explicats per l'entrada a l'economia submergida (De Alòs et al., 2011).

Entenent que la conciliació laboral-familiar és complexa per a qualsevol dona, encara ho és en major mesura per a les dones immigrants amb situacions administratives irregulars, influint sobre el propi discurs de conciliació (Parella i Samper, 2007). Cal insistir amb què aquest col·lectiu ha de compaginar el fet migratori amb el rol productiu i reproductiu (Oso i Parella, 2012). A la vegada, és necessari introduir el concepte de *maternitat transnacional* explicat per Pedone (2008), que fa referència a quan una dona que inicia el procés migratori té atribuïda la responsabilitat exclusiva per *haver desintegrat la família*.

En definitiva, les dones que són mares solen assumir el sosteniment de la família i presentar nivells més elevats de motivació per trobar feina. No obstant, la major pressió envers la cura dels fills/es, i, doncs, haver de conciliar vida laboral i familiar, sembla explicar els menors nivells d'inserció laboral en el mercat ordinari (Yagüe, 2007; Cid i Martí, 2011; De Alòs et al., 2011).

2.2.2. Participació en tallers productius i de formació ocupacional

La majoria de persones internes participen en programes de reinserció a presó, representant un 84,1% sobre el total (Departament de Justícia, 2021). En aquesta línia, el Centre d'Iniciatives per a la Reinserció (CIRE) treballa a partir de tres eixos: la formació, l'ocupació i la inserció. La formació ocupacional té la finalitat de millorar les competències transversals com l'autoestima, el treball en equip o la puntualitat. En relació a l'ocupació, es realitzen tallers productius on les persones internes aprenen un ofici i reben una determinada retribució econòmica. Finalment, en el cas de la inserció, aquesta s'orienta al foment de l'ocupació de les persones i la relació d'aquestes i les empreses (CIRE, 2021). Centrant-nos en els dos primers, és la Junta de Tractament qui s'encarrega de la derivació de la persona en els programes corresponents tenint en compte les seves competències, formació, experiència prèvia o motivació (Esteban et al., 2014; CIRE, 2021). L'estudi d'Artiles et al. (2009) manifesta que la predisposició de la persona interna depèn de la duració de la condemna, de la trajectòria laboral prèvia, l'edat, el sexe o les responsabilitats familiars, entre d'altres.

Cal posar en evidència les crítiques existents enfront l'enfocament diferencial d'aquests programes en els mòduls d'homes i de dones respectivament (Almeda, 2005). En el segon cas, existeix una oferta menys diversificada i de menor qualitat, més enllà que les activitats com els tallers de confecció, cuina, estètica o macramé reproduïen els rols tradicionals de gènere (Almeda, 2005; Cruells et al., 2005). Així doncs, els programes ocupacionals s'orienten cap a sectors poc valorats socialment (Almeda, 2005), apareixent, novament, la perspectiva estereotipada que castiga de manera doble les dones (Martin, 2015). En suma, es produeix un efecte evident en la reintegració sociolaboral de les dones internes. Un cop la dona obté la llibertat, la seva inserció és significativament més baixa que la dels homes, a la vegada que les ocupacions a les que accedeixen són menys qualificades (Cruells et al., 2004; Igareda, 2006; Martin, 2015).

Les recerques que han analitzat aquests tallers apunten que tot i tenir com a objectiu principal la reinserció laboral de les persones internes, en el seu contingut no es treballen les competències demandades pel mercat. Encara és més evident en el cas de les activitats ofertes a les dones, moltes d'aquestes dirigides a sectors amb un gran pes a l'economia submergida (Almeda, 2005). En la mateixa mesura, diversos estudis determinen que en aquests programes s'hi realitzen tasques poc qualificades, les quals no permeten produir beneficis significatius (Miguélez et al., 2006; Artiles et al., 2009; De Alòs et al., 2009). No obstant, aquests exerceixen una funció socialitzadora i educadora, impactant sobre l'autoconfiança de les persones participants i allunyant-les de les conductes desviades (Esteban et al., 2014). En efecte, sembla exercir com a factor positiu tot i que indirecte enfront la reinserció laboral (Artiles et al., 2009).

A continuació es planteja la idiosincràsia de cada programa en concret. Per una banda, els tallers productius s'emmarquen en un context de baixa autonomia (Esteban et al., 2014). Aquests tenen un efecte positiu sobre la salut física i emocional de la població interna, ja que els permet reestructurar el temps i socialitzar fora de la cultura penitenciària. L'obtenció de determinats hàbits és rellevant ja que, com l'estudi d'Alòs et al. (2011) exposa, les persones que entren a presó sovint presenten una dèbil cultura

de treball. Cal mencionar que l'assistència a tallers productius és una font de remuneració econòmica, gest que pot explicar l'interès en participar-hi (Martin, 2006).

Per altra banda, referint-nos als cursos de formació ocupacional, aquests tenen una finalitat terapèutica ocupant el temps de les persones i ajudant a augmentar la seva autoestima (Esteban et al., 2014). Fer esment que les persones que valoren en major mesura aquests tallers són aquelles que disposen d'un nivell educatiu més elevat (Artiles et al., 2009), idea que ens remet a entendre que la socialització primària té un pes destacat en l'adquisició d'eines en el procés d'inserció sociolaboral (De Alòs et al., 2009).

En ambdós recursos cal tenir en compte que la motivació individual per participar-hi és un aspecte clau, la qual freqüentment està associada a la voluntat d'allunyar-se de la reincidència en el delicte (Esteban et al., 2014).

Així doncs, tant els tallers productius com els formatius treballen les competències transversals com la responsabilitat o la puntualitat (Miguélez et al., 2006), però no tenen un impacte directe sobre la inserció laboral perquè són poc professionalitzadors (De Alòs et al., 2011).

2.2.3. Estrangeria i situació administrativa

L'anàlisi de les dones immigrants es realitza posant en valor la seva capacitat d'agència en relació a definir les seves pròpies estratègies en la recerca de feina tot i les condicionants que pateixen (Anthias, 1998). En aquest sentit, el col·lectiu és divers ja que els processos són múltiples i heterogenis (Rodríguez, 1995). Hi ha dones que han adquirit la nacionalitat espanyola, d'altres que provenen d'un país de la Unió Europea i no requereixen de permís de treball, dones que disposen de permís de treball o residència i el perden a l'entrar en el centre, d'altres que ja estan en una situació d'irregularitat prèviament al seu ingrés a presó, etcètera (Martin, 2006).

Les dones estrangeres a presó no gaudeixen dels mateixos drets que les que disposen de la nacionalitat espanyol, partint del fet que accedeixen a la presó preventiva en major freqüència que les dones nacionals i és més difícil que aconseguixin la llibertat condicional (Martin, 2006; Aebi i Delgrande, 2014; Sánchez, 2016). Això s'explica perquè es valora que aquestes persones no disposen de la garantia de l'arrelament, doncs, d'una xarxa informal d'acollida, existint un alt risc de no assistir al judici o d'escapolir-se (Sánchez, 2016). Apart, obtenir el règim de semi-llibertat implica, per a moltes d'elles, el fet d'haver de tornar obligatòriament al seu país de procedència ja que només poden complir-lo allà, sense poder tornar al territori espanyol en 10 anys (Martin, 2006). En aquest context, moltes dones prefereixen allargar el temps a presó perquè poden participar en tallers productius i obtenir una remuneració econòmica a canvi (Miranda, 2002).

En suma, es reflecteix que el model de presó està indicat per a homes nacionals, amb una família, habitatge regular i trajectòria laboral prèvia (Bodelón, 2006), castigant doblement les dones estrangeres (Martin, 2006), que ho viuen amb la por a ser

deportades (Sánchez, 2016). Tanmateix, els estudis determinen que la població immigrant disposa de major motivació per cercar feina un cop obté la llibertat, clau per construir nous significats sobre el treball (Travis, 2005). Això es a causa que les pròpies narratives de canvis vitals que empeny les dones a realitzar el projecte migratori venen acompanyades d'aquesta cerca de feina (Cid i Martí, 2011). No obstant, les expectatives laborals es veuen frustrades al no disposar del permís de residència o de treball (Esteban et al., 2014), i, al sortir de presó, es veuen abocades a treballar en l'economia informal (Martin, 2006).

Rodríguez (1995) ja cataloga en tres nivells les persones immigrants en relació a la seva situació en el mercat laboral: els immigrants assentats, amb una estabilitat i un alt poder negociació; els precaris, que disposen de contractes de treball però en sectors que ofereixen unes baixes condicions laborals; i, finalment, aquells que es troben en situacions d'irregularitat administrativa a Espanya, exposats a alts nivells de vulnerabilitat i explotació.

En el cas concret de les persones que són condemnades a més d'un any de presó i perden el permís de treball i/o de residència, no poden tornar a recuperar-lo fins que obtenen la llibertat i se'ls cancel·len els antecedents penals (Departament de Justícia, 2011). D'aquesta manera, es plasma una política restrictiva en quant als drets de les persones migrades que produeix que aquestes no es puguin beneficiar dels drets associats a la ciutadania (Miranda i Martin, 2007) i s'acabin exposant a l'economia informal (Mateos, 1998). En efecte, es desposseeix la persona de la seva condició de treballador/a, convertint-se en mercaderia. Alhora, l'amenaça de deportació s'utilitza com a mecanisme de sotmetiment davant les condicions d'explotació en les que es troba (González, 2011).

En conseqüència, el context de les dones sense documentació un cop surten de presó és la d'esperar que es cancel·lin els seus antecedents penals. Si bé aquesta situació podria fer que la persona desistís de realitzar el procés d'inserció a Espanya, no succeeix així en la majoria de casos (Cid i Martí, 2011), regenerant-se dinàmiques d'exclusió (Miranda i Martin, 2007). Finalment, aquestes acaben tenint un discurs "amb baixa autoeficàcia, fonamentat per una alta percepció d'obstacles, baix control de la situació i impossibilitat per definir estratègies orientades a assolir el seu projecte" (Cid i Martí, 2011: 138).

2.2.4. Relació amb el mercat de treball: discriminació i capacitat d'agència

L'existència d'una cultura penitenciària produeix que, a major temps a presó, més intenses siguin les conseqüències. Aquesta socialització es caracteritza per l'assimilació d'hàbits i costums basats en una baixa autonomia en relació a l'alimentació, els horaris, la vestimenta, etcètera, en un context de lògiques de submissió i autoprotecció. En la mateixa direcció, s'ha de destacar la bretxa tecnològica que es genera al romandre a presó i la desconexió del funcionament de les metodologies de recerca de feina un cop s'obté la llibertat definitiva. Doncs, quan les dones surten del centre penitenciari han

de tornar a reinterpretar el mercat laboral amb totes les transformacions que s'hi hagin produït (Fabra, Gómez i Homs, 2016).

En aquest context, la pròpia etiqueta d'ex pres/a afecta a la conducta de la persona, a la vegada que es veu intensificat el rebuig social (Maruna, 2001). Així doncs, el fet d'estigmatitzar una persona com a "ex interna" provoca que aquesta busqui la contenció d'aquelles persones que no la jutgen i que pateixen, d'igual manera, la seva situació, reforçant la seva identitat (Goffman, 1963). La recerca de Fabra, Gómez i Homs (2016) afirma que l'etiqueta de la persona que transita per centres penitenciaris és un factor que la descarta dels processos de selecció.

Una altra qüestió és conèixer la situació del treballador/a en l'estructura del mercat laboral, la qual depèn de dues variables. En primer lloc, del seu poder de negociació, determinada per la posició que ocupi en el sistema de reproducció social. En base a aquesta, tindrà unes expectatives, per sota de les quals no acceptarà cap treball. En segon lloc, dependrà de les oportunitats de treball, les quals estan condicionades per les pautes de conducta i/o comportament utilitzades de manera discriminatòria en els processos de selecció, on l'origen o el sexe són criteris utilitzats (Rodríguez, 1995).

En relació a l'origen, el mercat espanyol durant les últimes dècades ha augmentat la demanda d'obra femenina en determinats sectors com és el de les cures o el domèstic (Moreno i López, 2018). Doncs, la feminització dels fluxos migratoris ha generat una alta segmentació en el mercat, produint un sector d'ocupacions secundàries que donen espai a un nínxol de treball específic, on queden relegades les dones immigrants. A la vegada, aquestes dones presenten taxes d'activitat laboral menors que la dels homes (Molpeceres, 2012). Per tant, el gènere i el fet de ser immigrant són factors discriminatoris en el mercat laboral (Anthias, 1998; Morrison, Schiff i Sjöblom, 2007; Molpeceres, 2012; Sánchez, 2016). Tal i com afirma Parella (2003), la dona immigrant pateix una triple discriminació en el mercat de treball, degut la classe social, el gènere i la ètnia. Com a mostra, es perceben inconsistències d'estatus entre el nivell formatiu de les dones i la posició que ocupen per la dificultat en l'homologació de les titulacions (Oso i Parella, 2012). Tanmateix, és encara més evident la discriminació laboral en el cas de les persones immigrants en situació d'irregularitat, que sovint es troben en contextos d'alta precarietat i d'explotació laboral (González, 2011).

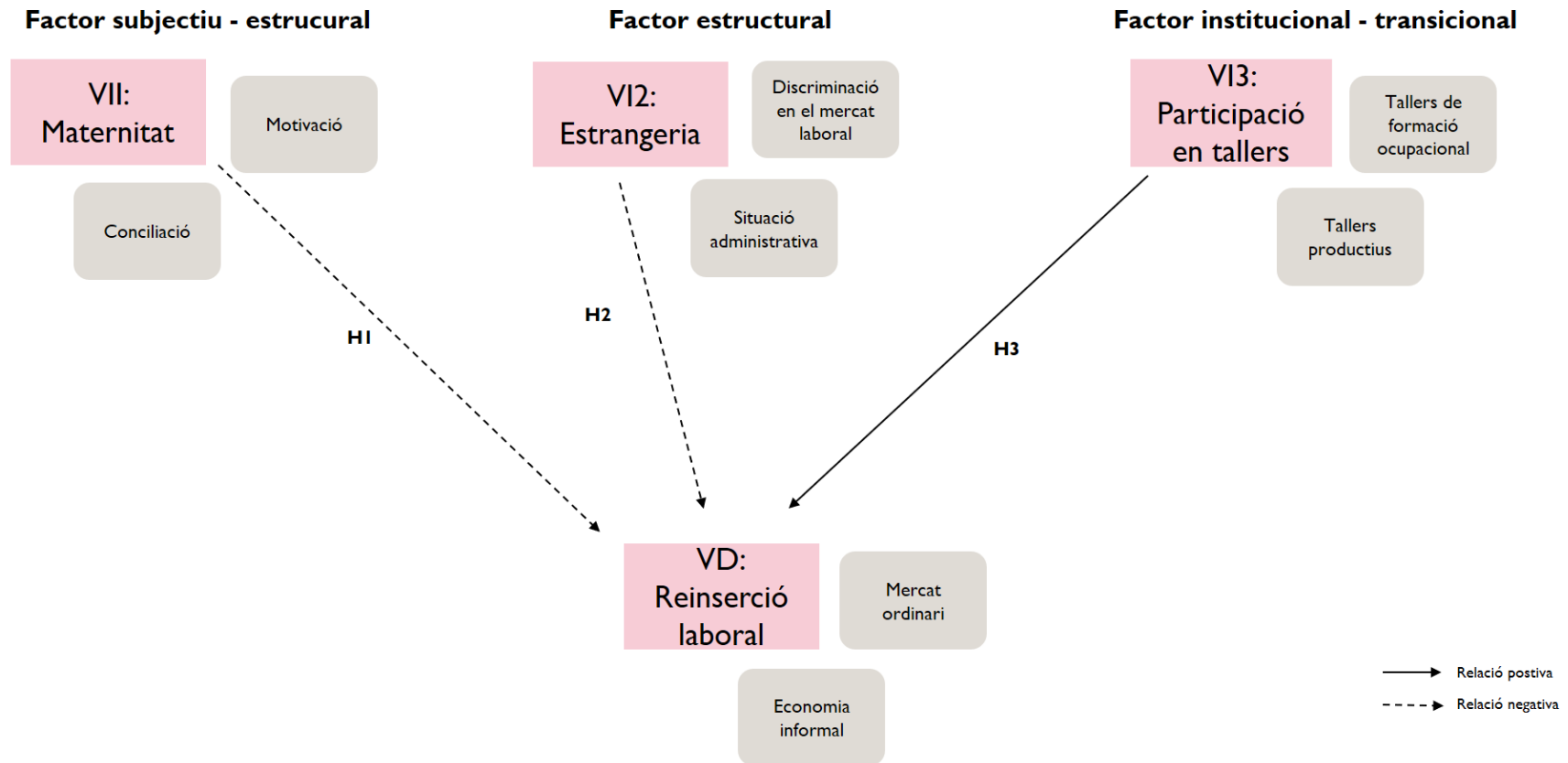
3. MODEL D'ANÀLISI

La construcció del model d'anàlisi es realitza a partir de l'estratègia hipotètica deductiva, determinant la reinserció laboral com a variable dependent. Es defineix com a situació d'inserció laboral el moment en què la persona rep una remuneració econòmica a canvi de treball, per tant, tractant a la vegada el mercat ordinari regulat i l'economia informal. Aquesta decisió es pren degut que la literatura mostra com una gran part de les dones que surten de presó es dediquen al treball de cures i domèstic sense obtenir l'alta a la Seguretat Social (Martin, 2006). En últim terme, indicar que s'empra la terminologia de (re)inserció no obstant la literatura posi en evidència que moltes dones ja eren excloses del mercat laboral prèviament a la seva entrada a presó (Martin, 2015).

En relació a les variables independents, es classifiquen en tres grups diferenciats segons factors, basant-nos en el model de Cid i Martí (2011), fonamentat en els factors estructurals i transicionals, i el de Lebel et al. (2008), que afegeix les variables subjectives. D'aquesta manera, la variable independent de la maternitat es cataloga com a factor subjectiu-estructural considerant que aquesta recerca posa el focus en dues dimensions, la motivació i la conciliació. En primer lloc, fixant-nos en com la identitat de ser mare pot ser un impuls a l'hora de reconstruir el seu significat vital- laboral (Sampson i Laub, 1995); en segon lloc, s'estudia el concepte de conciliació associat als rols de gènere atribuïts a la dona. Per altra banda, el factor estructural de l'estrangeria, variable desglossada en dues dimensions, la situació administrativa i la discriminació en el mercat laboral. Finalment, el factor institucional - transicional representat per la variable de la participació en els tallers productius i/o els cursos de formació ocupacional durant l'estada a presó.

En aquesta línia, es presenta l'esquema del model conceptual:

Model conceptual

Elaboració pròpia

Les hipòtesis que es deriven del model de recerca s'exposen a continuació.

H1: La maternitat, si bé motiva a la recerca activa de feina, planteja el problema de la conciliació laboral-familiar, dificultant l'entrada de la dona en el mercat ordinari.

La maternitat atorga un sentit de responsabilitat (Esteban et al., 2014), augmentant les expectatives enfront la recerca de feina (Sampson i Laub, 1995; De Alòs et al., 2009). No obstant, el fet d'assumir les càrregues familiars planteja problemes de conciliació laboral i familiar (Esteban et al., 2014), reflectint-se en una entrada a l'economia submergida (De Alòs et al., 2011; Yagüe, 2007).

H2: La condició d'estrangeria és un factor limitant sobre la capacitat d'agència de les dones immigrants a l'hora de dissenyar les seves estratègies de reinserció laboral.

El gènere i la condició d'estrangera són factors discriminatoris en el mercat laboral (Morrison, Schiff i Sjöbom, 2007; Molpeceres, 2012; Sánchez, 2016), impulsant les dones immigrants a situar-se en contextos d'alta precarietat i explotació laboral (González, 2011).

H2.1: Les estratègies de reinserció laboral d'aquest col·lectiu estan limitades per l'experimentació de la discriminació en el mercat laboral, que les dirigeix al nínxol de les cures i el treball domèstic.

Considerant que la situació de la treballadora en l'estructura del mercat de treball depèn del seu poder de negociació i de les pautes de conducta utilitzades en els processos de selecció (Rodríguez, 1995), s'ha de considerar la triple discriminació exposada per Parella (2003), associada al gènere, la classe social i l'ètnia. A la vegada, s'hi junta una quarta, el disposar de l'etiqueta d'ex interna. Això genera rebuig social, convertint-se en un factor pel qual la persona pot ser descartada en els processos de selecció (Fabra, Gómez i Homs, 2016). En la mateixa línia, la feminització dels fluxos migratoris ha generat una alta segmentació en el mercat, relegant aquest col·lectiu al sector d'ocupacions secundàries com el treball domèstic i de cures (Molpeceres, 2012; Miranda i Martín, 2007).

H2.2: Les dificultats per regularitzar la situació administrativa un cop es surt de presó fa que, tot i la motivació, les dones tinguin negat l'accés al mercat ordinari, situant-se en l'economia informal.

Malgrat que les pròpies narratives de canvi vital que acompanyen el projecte migratori empenyen les dones immigrants a cercar feina amb major motivació (Cid i Martí, 2011), el fet que les persones que perden els permisos de treball i/o de residència no els puguin tornar a sol·licitar fins que obtenen la llibertat i se'ls cancel·lin els antecedents penals (Departament de Justícia, 2011), fa que les expectatives laborals es vegin frustrades i només puguin optar al treball en l'economia informal (Martín, 2006). Si bé aquesta situació podria fer que la persona desistís de realitzar el procés d'inserció a Espanya,

no succeeix així en la majoria de casos (Cid i Martí, 2011), generant-se dinàmiques d'exclusió (Miranda i Martin, 2007).

H3: La participació en tallers productius i/o de formació ocupacional actua indirectament sobre el procés d'inserció laboral, incidint en l'adquisició de competències bàsiques. No obstant, l'oferta és poc professionalitzadora i estereotipada.

Els tallers a presó tenen un efecte terapèutic sobre la salut física i emocional de les dones, permetent-les reestructurar el temps i socialitzar fora de la cultura penitenciària, al mateix temps que treballen les competències transversals com la responsabilitat o la puntualitat (Martin, 2006; Miguélez et al., 2006; Esteban et al., 2014). No obstant, la participació en aquests no té un impacte directe sobre la inserció laboral perquè el contingut dels tallers no inclou les competències demandades pel mercat ordinari, realitzant-hi tasques poc qualificades (Almeda, 2005; Miguélez et al., 2006; Artilles et al., 2009; De Alòs et al., 2009) i reproduïxen els rols tradicionals de gènere (Almeda, 2005; Cruells et al., 2005).

4. DISSENY METODOLÒGIC

Considerant que la voluntat de la recerca és comprendre la incidència de determinades variables segons la pròpia experiència del col·lectiu estudiat, s'opta per emprar una aproximació qualitativa a partir de la tècnica de l'entrevista semi-estructurada, dividida en dues fases: la primera, dirigida a informants clau en la matèria, i, la segona, enfocada a la població objectiu. Un cop obtingudes les dades, es porta a terme una anàlisi del contingut.

La recerca té un caràcter hermenèutic explicat per l'objectiu d'interpretar la realitat social concreta observant la interacció entre els subjectes i el seu context específic. En efecte, ens permet apropar-nos als factors que operen en la inserció laboral de les dones tenint una major capacitat explicativa. L'elecció de la tècnica utilitzada, l'entrevista semi-estructurada, és degut que gràcies a aquesta podem reconstruir situacions passades, establint un contacte directe amb la persona per conèixer les interpretacions i les representacions que en fan del fenomen en qüestió.

Com s'ha esmentat anteriorment, el procés de realització d'entrevistes està diferenciat en dues etapes. Primerament es porten a terme 3 entrevistes a informants clau, per posteriorment analitzar el seu contingut com a experts en la matèria, fonamentat en un triple objectiu. Per una banda, explorar i aprofundir sobre aquelles característiques contextuals i sobre les pràctiques que realitza tant el Centre d'Iniciatives per a la Reinserció (CIRE), com les entitats socials que acompanyen les dones en la inserció laboral. Seguidament, conèixer com s'expliquen les trajectòries laborals exitoses de les dones immigrants procedents d'Amèrica Llatina i amb què es diferencien de les dones espanyoles, observant també les limitacions amb les quals s'enfronten. Per últim, recollir contactes de dones per passar a la segona fase d'entrevistes.

La segona fase es caracteritza per dirigir-se a la població de dones que han estat internes en centres penitenciaris catalans. El nombre de la mostra és de 6 dones. La finalitat és comprendre la capacitat d'agència que tenen a l'hora de construir el seu propi procés d'inserció laboral enfront les limitacions existents. La població estudiada, doncs, són dones que han estat internes en centres penitenciaris catalans i que actualment es troben complint el tercer grau fora de presó. Alhora, disposen de baixos nivells d'estudis (o no homologats a Espanya) i amb trajectòries laborals precàries. S'opta per acotar-ho d'aquesta manera ja que la literatura mostra que és així en la majoria dels casos, més enllà que el fet de tenir aquestes característiques incideix negativament en la inserció laboral un cop obtinguda la llibertat (Cruells et al., 2004; Cid i Martí, 2011; De Alòs et al., 2011).

Així doncs, els criteris per escollir la mostra estan relacionats, en primer lloc, en si la dona és nacional o bé procedeix de Llatinoamèrica. Es posa el focus en aquesta tradició migratòria específica ja que és la població immigrant més nombrosa en els centres penitenciaris catalans, disposen d'una cultura similar a l'espanyola i presenten menors barreres idiomàtiques. De la mateixa manera, estudis com el de Molpeceres (2012) o el de Moreno i López (2018) analitzen l'origen de les persones immigrants com a clau per explicar la seva inserció laboral, presentant les dones procedents d'Amèrica Llatina amb un conjunt de característiques comunes. Aquest criteri es subdivideix en si tenen la situació regularitzada una vegada es troben en tercer grau. El segon criteri és si tenen criança o no. Per últim, si han participat en tallers productius i/o de formació ocupacional

durant el seu pas per presó. La delimitació escollida es considera rellevant en funció de l'objecte d'investigació i les preguntes que se'n deriven. En l'annex 2 es descriu la mostra, tant de les dones, com de les tècniques.

Les entrevistes a expertes s'han realitzat en format telemàtic degut a la situació sanitària actual i la voluntat de les participants. No obstant, les entrevistes a la població objectiu s'han portat a terme de manera presencial, acudint a aquells llocs on les dones es sentien més segures. Tenint present que l'entrevista semiestructurada es situa entre la conversació informal i l'entrevista professional (Valles, 1997), s'han dissenyat dos guions diferenciats, presentats a l'annex 1.

Una vegada s'ha obtingut i transcrit la informació, s'elabora una anàlisi del contingut a partir de la construcció de categories i subcategories (Berelson, 1952). El procés d'anàlisi, seguint l'esquema d'Abela (2002), es divideix en cinc fases. En primer lloc, la decisió sobre l'objecte d'anàlisi. En segon lloc, s'ha elaborat un marc de codificació específic (*coding frame*) per posar atenció sobre aquells aspectes significatius per a la recerca. Doncs, s'han configurat dues matrius deductives diferenciades segons la mostra, dones i tècniques, per tal de buidar la informació i copsar de manera detallada i comparada de quina manera els diversos factors operen en les estratègies d'inserció laboral del col·lectiu estudiat. En tercer lloc, es comprova la fiabilitat del sistema codificació-categorització, i, en últim terme, es realitzen les inferències corresponents per extreure'n conclusions. El raonament d'anàlisi és comparar les respostes biogràfiques de les dones per posteriorment completar-les amb la visió de les tècniques que les acompanyen en el procés de reinserció.

Convé ressaltar que la captació de la mostra ha estat complexa ja que és un col·lectiu sensible. Així doncs, finalment s'ha utilitzat l'estratègia de la bola de neu degut que la idea inicial de contactar les dones a través del personal tècnic no ha donat els resultats esperats.

5. ANÀLISI DE RESULTATS

En termes generals, la motivació i l'actitud són claus a l'hora de cercar una feina i més en un context en què moltes dones han estat anys fora del mercat laboral formal i han d'actualitzar-se sobre el seu funcionament. Les dones han de tornar a moure's per la ciutat, agafar el metro, etcètera. Com ho exposa la D4: *“El volver a estar en la calle, el volverte a sentirte otra vez, a reencontrarte a ti misma de nuevo, porque estuve mucho tiempo perdida, que se dice, ¿no?”*.

Respecte les decisions preses enfront la trajectòria laboral posterior a l'estada en el centre penitenciari, es distingeixen diversos comportaments. Únicament la D1 opta per prioritzar la formació amb la finalitat d'accedir posteriorment al mercat formal. És important mencionar que està gaudint d'atur, i alhora segueix treballant per hores de neteja sense contracte. En el cas de la D2 i la D3, no han trobat una feina però tampoc l'estan buscant de manera activa. El seu discurs és incoherent, establint condicions laborals molt altes en relació a la seva baixa capacitat de negociació. Pel que fa a la D4, les feines que ha realitzat han estat vinculades a empreses col·laboradores del CIRE o de les entitats de reinserció laboral, amb una marcada inestabilitat: *“Trabajando, parada, trabajando, parada. No encontraba alguna cosa estabilizada para mí. Me ofrecía cosas el CIRE, pero yo no lo veía. Había cosas que me convencían, pero a lo mejor cosas que yo no podía trabajar. En cosas a lo mejor pedían penales. Con penales no vas a entrar a trabajar, ¿vale?”* (D4). Actualment treballa com a netejadora, havent-hi accedit a través de la seva xarxa de contactes. La situació de la D5 és la més estable, ja que treballa des de que surt de presó amb un contracte indefinit que li ofereix una companya interna. Per últim, la D6 es troba en un context d'inestabilitat extrema, ja que únicament cobra algunes hores netejant o fent de canguratge. No disposa de cap estratègia de recerca de feina més enllà d'intentar que la seva feble xarxa de contactes li pugui oferir feina.

En efecte, hi ha tres vies diferenciades d'accés a la feina: a través de les entitats o del CIRE, el qual ofereix contractes amb alta a la seguretat social però sol mostrar trajectòries inestables; inscrivint-se a ETTs i postulant-se a les ofertes de feina disponibles; o, per últim, mitjançant la xarxa de contactes.

Cal indicar que els casos de salut mental, més habituals en les dones nacionals, presenten grans limitacions a l'hora de buscar feina, com la pròpia D3 mostra, amb un discurs amb molt baixa eficàcia que presenta incongruències. Al mateix temps, el fet de patir una malaltia física, com en el cas de la D5, també la limita entorn la tipologia d'ocupació i les condicions laborals.

Una altra qüestió que s'observa és com disposar d'un habitatge és clau perquè la dona es senti tranquil·la i prengui decisions, fent-se responsable del seu propi procés de reinserció. A la pràctica, el que acaba succeint, com narra la T3, és que hi ha un alt risc que les dones que surten de presó es trobin en una situació de sensellarisme perquè els albergs públics estan col·lapsats, augmentant el risc de reincidència en el delictes.

Per últim, posar en valor la importància dels vincles afectius, en aquest cas, la parella, quan la D3 ha pogut conservar l'habitatge gràcies que aquesta li està pagant mentre dura la condemna.

Maternitat diversa: impacte desigual enfront el procés de recerca de feina

Les tècniques afirmen que existeix una clara sobre-responsabilització de les mares, en contrast a la dels pares que transiten per presó, produint-se en elles un gran sentiment de culpa.

En aquest sentit, es percep que els fills/es actuen com a contenció emocional, no tant pel simple fet de ser mares, sinó en aquells casos en què els objectius vitals de la dona estan associats a la criança. Doncs, tal i com apunten les informants clau i es reflecteix en les entrevistes, les dones llatinoamericanes presenten un discurs on els seus fills/es són el centre del seu projecte vital, i doncs, han de cercar feina amb la finalitat de sostenir-los econòmicament, estiguin residint a Espanya o en el seu país d'origen. D'aquesta manera, aquesta urgència de treballar degut a les altes expectatives dipositades per part de les seves famílies, fa que no exigeixin unes condicions laborals mínimes. Tant la D1 com la D6, ambdues procedents d'Amèrica Llatina, ho evidencien en el seu relat: *“A mí lo que me interesaba era trabajar, salir, me daba igual de qué”* (D1). Convé ressaltar que la diferència respecte les dones nacionals és que aquestes no col·loquen la criança en el centre del relat sobre el seu procés de reinserció sociolaboral.

En línies generals, les dones entrevistades que són mares apunten en la mateixa direcció: existeix una alta càrrega emocional de desgast, preocupació i culpabilitat, tot i que disposar de criança també aporta una major iniciativa a l'hora de regirar la situació vital de la persona en qüestió. Per exemple, la D5 va sentir molta angoixa durant l'estada en el centre ja que la seva filla no va acceptar la seva entrada en aquest. Tanmateix, actualment, un cop refeta la relació, confessa que veure-la els caps de setmana l'ajuda a tirar endavant: *“Eso te da fuerza para no hundirte y decir, venga, por mis hijos tengo que tirar (...). El hecho de ser madre pienso que es positivo. Ahora, quien no es madre quizá lo vive de otra manera porque no tiene ese sufrimiento, esa preocupación”* (D5).

Per altra banda, la idiosincràsia de les dones llatinoamericanes també és palpable a nivell de suport a l'hora de conciliar vida laboral i familiar un cop s'obté el tercer grau. Aquest col·lectiu es troba en un context de solitud degut que sovint no disposen d'un teixit social fort. La D1 n'és un clar exemple: té a càrrec 7 persones, 3 fills i 4 néts, tots vivint sota el mateix sostre: *“Mis hijas no trabajan ninguna y tienen tantos niños que, ¿dónde van a trabajar y quién se va a ocupar? No me compensa que vayan a trabajar si tienen que pagar guarderías, le dije no, yo trabajo y me hago cargo de ellas”* (D1). El seu context mostra la impossibilitat de conciliar vida laboral i familiar. En aquest cas concret, l'estratègia familiar ha estat prioritzar que ella treballi – a l'economia formal i submergida de manera simultània- mentre les seves filles cuiden els seu germà menor d'edat i els seus fills/es. De la mateixa manera, és habitual la situació de la D6, la qual envia diners als seus fills que resideixen en el país d'origen.

Contràriament, en el cas de les dones nacionals, la mostra no ens permet analitzar la dimensió de la conciliació ja que els seus fills/es són majors d'edat i estan independitzats. No obstant, el perfil previ a presó mostra que ja presentaven una xarxa social i/o familiar, fossin mares, pares, germans/es o bé amistats, als quals podrien recórrer. Per tant, es percep que la variable de maternitat, específicament en el cas de les dones nacionals, no és un factor rellevant relacionat amb la reinserció laboral

posterior a transitar per presó. És interessant tenir en compte la possible relació negativa que pot existir entre ser ex interna i gaudir de la custòdia de l'infant un cop s'obté la llibertat.

En definitiva, ser mare presenta connotacions emocionals evidents en la dona en el procés de recerca de feina, ja que té una major pressió i més en el cas de les dones llatinoamericanes, les quals són les màximes responsables de la seva família. Doncs, es percep que la relació entre maternitat i motivació és indirecta ja que dependrà del pes que tenen els seus fills/es dins del seu projecte vital. En aquest sentit, la urgència que tenen determinades dones per fer-se càrrec econòmicament de la seva família implica que vulguin treballar *del que sigui*, entrant ràpidament en l'economia submergida no obstant tenir la possibilitat de fer-ho amb alta a la seguretat social.

La singularitat de ser dona immigrant i ex interna: la influència de la doble estigmatització en una menor capacitat d'agència

Prèviament a presentar l'anàlisi, aclarir que la veu de les tècniques indica un perfil característic envers les dones llatinoamericanes, basat en què aquestes sovint disposen d'una formació que va més enllà de l'obligatòria, però que no és homologable a Espanya, com succeeix en el cas de la D6. En aquest sentit, la vida en el seu país sol ser estructurada tot i que en un punt sorgeixen necessitats econòmiques i és en aquest context que delinqueixen, normalment cometent delictes de salut pública – tal i com també revelen la D1 i la D6-. El motiu d'arribada a Espanya és el de sostenir la seva família, situant-se com a màximes responsables. S'observa un discurs de millora de vida lligat al desig de voler treballar sense exigir una demanda ocupacional concreta. En contrast, les dones espanyoles freqüentment presenten situacions vitals molt més complexes, com s'observa en el cas de les dones entrevistades: dues han viscut en situacions de drogoaddiccions en algun moment previ a presó i una té un context de salut mental complex.

Així doncs, tant la D1 com la D6, procedents de Bolívia i Brasil respectivament, emprenen un projecte migratori amb la finalitat de guanyar diners i aconseguir la nacionalitat, per finalment poder oferir unes millors condicions de vida als seus fills/es, relacionant-ho amb la idea de maternitat transnacional (Pedone, 2008). La D6 afirma el següent: *“Yo solo quería trabajar, daba igual de lo que fuera. Entonces tenía eso en mi cabeza. Yo quería trabajar y enviar a mis hijos para poder mejorar su vida”* (D6). Malgrat les barreres legals i estructurals que es plantejaren a continuació, tant la D1 com la D6 tenen presa la decisió de romandre a Espanya per millorar el benestar dels seus fills i filles.

Pel que fa al sentiment de discriminació de les dones immigrants (ex)internes, les tècniques apunten que no és tant per haver transitat per presó, ja que les empreses no són coneixedores d'aquesta situació, sinó més aviat per ser immigrants i desconèixer el català en molts casos. El cas de la D6 ho mostra clarament, afirmant que s'ha sentit més discriminada per ser migrant que per ser ex interna, tot i que una vegada aprèn el català les famílies decideixen contractar-la en major mesura per netejar. La D1 reconeix haver-se sentit discriminada treballant en l'economia submergida, escoltant frases com les següents: *“nos habéis invadido (...) porque tú eres muy buena, que sino...”* o *“en tu vida has debido conocer un ordenador”* (D1). Prèviament a l'entrada a presó va haver de

deixar una feina d'interna per l'alta discriminació que patia per part de la filla de 12 anys de la família i que no podia denunciar degut a no disposar de contracte laboral. Per contra, la D6 ha viscut de manera més negativa la seva estada a presó i en el CIE que no en l'àmbit laboral, rebent diverses amenaces del funcionariat: *"vas a quedarte ahí sufriendo en la mierda (...). No te vamos a sacar de aquí"* (D6).

Altrament, exposar que l'etiqueta d'ex interna pren rellevància, copsada a través de l'angoixa que experimenten totes les dones entrevistades en explicar que han transitat per presó en l'àmbit laboral. Ara bé, el grau varia depenent de la situació personal. La D1 narra una situació d'incertesa al realitzar una entrevista laboral i no ser contractada, sospitant que és per ser ex interna. El cas de la D5 presenta una alta discriminació laboral directa envers ella en la seva feina actual, on la seva pròpia cap, ex interna també, li genera un gran sentiment de culpabilitat: *"Cuidado que no se te note la pulsera porque a nosotros no nos interesa que tú hayas estado, como si ella no hubiera estado en una situación similar a la mía y peor"* (D5). Des d'un altre punt de vista, la D4, tot i que confessa sentir-se nerviosa per si en la posició que està li demanen en algun moment els antecedents penals, mostra una actitud molt positiva: *"Por norma no tenemos que decir de dónde venimos. Entonces tendrías en la frente nada más que de dónde vienes. Yo voy por la calle y sé que tengo la justicia ahora mismo, pero me siento bien. Por todo lo que he conseguido, por todo lo que he hecho"* (D4). En efecte, hi ha dones que es mostren molt resistents i d'altres, com la D4, que valora de manera positiva haver estat en el centre i considera que l'ha enriquit com a persona.

En aquesta línia, cal tenir en compte que les empreses relacionades tant amb el CIRE com amb les entitats del tercer sector solen estar sensibilitzades amb aquest col·lectiu. No obstant, s'ofereixen estratègies per tal d'omplir els buits temporals en el currículum. Per exemple, la majoria inclouen la formació i l'experiència laboral a presó però indiquen que s'ha realitzat en una empresa privada o en un centre públic.

Respecte la tipologia d'ocupació en la que es dirigeixen les dones en general, les tècniques afirmen que s'intenta allunyar-les dels itineraris enfocats a nínxols com la neteja o la geriatria, tot i que sovint acaben treballant en aquests sectors, sobretot en el cas de les dones llatinoamericanes. En la mostra entrevistada, observem que tant la D1 com la D6, que procedeixen de Bolívia i Brasil respectivament, treballen en aquest sector. Aquest col·lectiu de dones sol treballar en l'economia submergida, en feines que, com s'ha exposat anteriorment, troben a través de la seva xarxa de contacte. No és diferent però el cas de les dones espanyoles, que es dediquen a la neteja, la restauració o l'emmagatzematge.

La diferència en el cas de les dones llatinoamericanes i les nacionals és que les primeres tenen la dificultat que, per molt que tinguin formació en el seu país d'origen – com en el cas de la D6-, es requereix un certificat de professionalitat com a mínim per poder treballar amb contracte. Doncs, tot i l'existència del servei català d'acreditació a través de contractes laborals, no es pot dur a terme perquè si ha existit un contracte previ, moltes hi estan figurades com a treballadores de la llar i no com a cuidadores o auxiliars de geriatria.

De la mateixa manera, la particularitat s'observa en el fet que les dones nacionals presenten amb més claredat la voluntat de cercar un treball amb alta a la seguretat social, exigint unes condicions laborals determinades. Per exemple, la D2 aspira a tenir un contracte de màxim 30 hores setmanals per poder tenir temps lliure; o la D3 i la D4

han decidit aturar voluntàriament la seva activitat laboral en certes ocasions degut a alts nivells d'ansietat, fets que indiquen la seva capacitat d'agència. En canvi, el poder de negociació de les dues dones llatinoamericanes és molt menor. Elles mateixes no es creuen amb capacitat d'agència, i, trobant-se en situacions similars, han escollit seguir treballant perquè senten que no tenen cap altra opció.

En termes generals, es percep que les 6 dones entrevistades es senten angoixades per si es coneix que són ex internes en l'àmbit laboral, i es presenta l'existència de casos de discriminació en aquest sentit. Tot i així, s'observa que el ser immigrant afecta en major mesura, redirigint les seves estratègies laborals, havent d'abandonar feines per l'alta pressió viscuda. Pel que fa a situar-se en ocupacions en el nínxol del treball domèstic i les cures, tant les dones llatinoamericanes com les espanyoles solen dirigir-s'hi, però en el segon cas es mostra una convicció d'aspirar a altres feines. Doncs, les dones llatinoamericanes experimenten una menor capacitat d'agència al moure's en el mercat laboral.

L'experiència de les dones que es troben en una situació administrativa irregular: manca de suport i alta vulnerabilitat

La situació d'arribada a Espanya és complexa ja que aconseguir el permís de residència i/o de treball comporta un seguit de condicions. Per exemple, en el cas de la D1, aquesta aconseguix la nacionalitat prèviament a l'entrada a presó a través d'un contracte laboral com a treballadora de la llar, però la D6 és arrestada just a l'arribada a l'aeroport. Doncs, en la mostra de la recerca es disposa de dos casos diferenciats: el d'una dona migrada que un cop obté el tercer grau disposa de la nacionalitat espanyola i el d'una dona que es troba en una situació de desemparament.

Respecte al context d'una dona en situació administrativa irregular en tercer grau, la única possibilitat que té de treballar és mitjançant l'Autorització de Treball per Penats (ATP). Ara bé, quan s'obté la llibertat definitiva, aquest permís desapareix i qualsevol entitat que li estigués prestant suport se'n desvincula. En l'annex 4 es detallen les alternatives jurídiques que es plantegen a les dones quan es troben en una situació d'irregularitat administrativa complint la condemna. En el cas de la D6 mostra com únicament rep el suport de la parròquia evangèlica del barri on resideix de Barcelona. Al no tenir la situació regularitzada, no té dret a l'ajut d'excarceració. En canvi, la D1 sí que ha pogut gaudir de suport per part d'entitats, tot i que ella mateixa no ha acceptat l'ajuda.

A mode de síntesi, les tècniques entrevistades coincideixen en recomanar que retornin al seu país ja que la única sortida laboral a Espanya és l'economia submergida, on treballaran en situacions d'alta vulnerabilitat. En aquest sentit, la D6 decideix quedar-se a Espanya perquè té la voluntat ferma de treballar i el propòsit que els seus fills puguin venir a Espanya, després de 13 anys sense veure'ls: "*Yo siempre lo he dejado claro: ¿cuál es su pretensión? Mi intención es trabajar y ayudar a mi familia*" (D6).

Per tant, l'experiència de ser una persona en situació irregular afecta al benestar vital de les dones. Per exemple, la D6, un cop finalitza la seva primera condemna, és portada a un CIE de manera inesperada, el qual critica durament afirmant que és inhumà i que

prefereix tornar a presó. És interessant observar com la D1 afirma el següent *“por suerte no me podían deportar”*, explicant que les seves companyes ho vivien com un autèntic temor.

Efectivament, el trobar-se en una situació administrativa irregular implica viure en contextos d'alta vulnerabilitat, on l'única possibilitat és treballar en l'economia informal. Malgrat mentre dura la condemna la dona pot gaudir de diversos suports, treballar a través d'una ATP, participar en els tallers i les formacions en el centre, etcètera, un cop obté la llibertat definitiva es troba abandonada per la institució i les entitats, amb l'únic suport de la xarxa social que hagi format.

L'actitud col·laboradora com a indispensable perquè els tallers incideixin sobre la reinserció laboral

Les tècniques afirmen que existeix una alta demanda per part de la població penitenciària per apuntar-se als tallers formatius i productius. Respecte al motiu de participació, aquests varien des d'aconseguir diners, distreure's o guanyar experiència. En aquest sentit, únicament la D2 ho fa amb la finalitat d'incloure-ho en el currículum. Les altres no relacionen els tallers com una preparació per a la reinserció laboral fora de presó. Les informants clau indiquen que hi ha molts casos de dones específicament nacionals que no participen en els tallers degut que presenten casos de drogodependència o de salut mental. En efecte, s'observa que en el cas de les dones espanyoles hi ha menys interès per participar en tallers, ja siguin formatius o productius. En el cas de la D2 i la D3, les quals tenen un perfil més baix en aquest sentit, es pot deduir que l'edat de 24 anys en el primer cas i el problema de salut mental en el segon, poden explicar considerablement la decisió.

És necessari apuntar que el nivell formatiu previ a l'entrada al centre és mínim i la seva autoestima acadèmica sol ser baixa, atribuint-se unes baixes competències per concentrar-se. Únicament el cas de la D6 presenta estudis universitaris i un gran entusiasme pel món acadèmic, sent tècnica industrial a Brasil. Això es reflecteix amb la seva valoració positiva dels tallers a presó.

Doncs, es percep que la D1, la D4 i la D6 atorguen una gran importància a l'aprenentatge dins de la institució, al mateix temps que posen en valor les oportunitats ofertes en aquest. Aquest punt està associat simultàniament a l'estratègia de cada dona. Per exemple, la D5 decideix no inscriure's a cursos perquè opta tan sols per guanyar experiència laboral: *“esto va bien para la gente que no tiene, que lo necesitaba la orientación laboral. Incluso cursos de relaciones sociales, o incluso de todo tipo de hábitos, porque hay gente que no tiene hábitos, ni siquiera de limpieza”* (D5). En canvi, la D4 creu que és necessari aprofitar l'oportunitat per tal d'estar preparada un cop surti de presó, lluitant contra l'angoixa que aquest moment li suposa: *“Hay talleres, trabajas, colegio, sácate el título, estudia peluquería, estudia lo que tú quieras allí dentro, allí te lo dan todo. Pero sales a la calle y es otro mundo. La calle es otro mundo, a ver dónde está el trabajo, a ver cómo lo buscas”* (D4).

D'aquesta manera, les tres dones mencionades anteriorment (D1, D4 i D6) consideren que els tallers són molt útils i que s'hi aprenen competències que sense haver passat

pel centre no haguessin adquirit. En la mateixa línia, les tècniques perceben de manera evident la diferència entre la dona que ha participat en tallers i la que ha decidit no fer-ho. Ambdós recursos són claus a l'hora que les dones aprenguin a calendaritzar activitats i organitzar-se, responsabilitzant-se de les seves accions. La D5 confessa que ha adquirit competències de cuina per a 150 persones, o bé ha millorat la seva destresa al treballar en equip. La valoració depèn molt de la motivació de cada dona. Per exemple, la D6, brasilera, aconsegueix el certificat de català i castellà amb únicament 7 mesos. Si comparem la D1 i la D2, veiem que en el primer cas *“Esto es como un colegio, esto no es una prisión. Tú dedícate a estudiar aquí hay muchas posibilidades (...) no te metas en líos, supérate en algo”*; i, per contra, la D2: *“pues yo pensaba cuando salga voy a ponerme a estudiar, y no, no cambié mucho”*.

Com a factor positiu, trobem que la D1, D4, D5 i D6, les quals han obtingut una feina durant el tercer grau – mantenint-la, o no, depenent dels casos-, són persones que han mostrat una actitud col·laboradora i que narren l'experiència en els tallers per presó com a quelcom que n'han extret un aprenentatge. En canvi, la D2 i la D3, amb actitud de resistència, no han aconseguit, pel moment, reinserir-se laboralment.

Pel que fa a la tipologia d'oferta, les tècniques fan palès que els tallers estan estereotipats, dirigits a la perruqueria, la neteja o la costura. Com s'observa en la mostra de dones, la majoria realitzen tallers de confecció, perruqueria, infermeria o cuina. Tot i això reconeixen que les dones escullen dedicar-se a aquests nínxols ja que l'experiència laboral anterior a l'estada en el centre hi tenia relació. En la taula 2 d'anàlisi de l'annex 3, es pot observar que la majoria de dones han estat ocupades en sectors com la neteja, la restauració i la indústria, sovint en l'economia submergida, o bé sent mestresses de casa – en el cas de la D5-. Únicament la D6 havia treballat en altres àrees com la comunicació i el modelatge. Això li permet treballar a presó com a gestora cultural o com a cap de tallers, diferenciant-se de la resta.

En termes de suggeriments, la D1 i la D3 comenten que hi hauria d'haver més oferta i més diversa, tot i valorar de manera positiva que la formació sigui gratuïta i acreditada. De la mateixa manera, totes les dones estan d'acord amb què el salari és massa baix, encara que les que ho afirmen amb més èmfasi són la D1 i la D6, les quals han de sostenir la família des de dins del centre. És rellevant aportar que la T1, treballadora del CIRE, considera que hi ha una mancança de programes en inserció laboral dirigits a dones. La D5, des de la seva experiència, proposa que els programes de reinserció no finalitzin un cop acabi la condemna, sinó que existeixi un punt de suport fora de presó on es pugui assessorar en matèria d'habitatge, per exemple.

En suma, la participació en els tallers depèn en part de la trajectòria laboral i formativa prèvia. Si bé és cert que la majoria de dones mostren que hi aprenen tant competències transversals com tècniques, no es pot apreciar un afecte directe al fet de trobar feina posteriorment. Més aviat, la variable que sembla ser més significativa és l'actitud de la persona, associada amb la seva motivació per participar en els programes. Per últim, mencionar que l'oferta és estereotipada i cal treballar en aquesta línia per oferir majors oportunitats en els mòduls de dones.

6. CONCLUSIONS

La recerca ens permet observar com diversos factors, facilitadors i/o agreujants, incideixen sobre el procés de reinserció laboral de les dones que es troben en tercer grau, distingint la idiosincràsia del col·lectiu de dones llatinoamericanes.

En primer lloc, aportar que la maternitat per si sola no es percep, tal i com ho fa De Alòs et al. (2011) o Esteban et al. (2014), com un factor que atorgui major responsabilitat en el procés de recerca de feina. En efecte, encara que la majoria de mares afirmen sentir una càrrega emocional durant l'estada a presó (Yagüe, 2007), en la recerca present es determina que únicament en el cas de les dones llatinoamericanes aquesta es tradueix en una major motivació per ocupar-se. En aquest sentit, es recolza la idea de com la maternitat transnacional de Pedone (2008) les hi atribueix la responsabilitat exclusiva per sostenir la família econòmica i emocionalment. Explicat en certa manera per elements culturals, les dones llatinoamericanes entrevistades reconeixen que els seus fills/es són el motiu per haver delinquit, però també per haver participat en tallers dins del centre, tal i com ja apunten Igareda (2009) i Martin (2015).

Al mateix temps, s'evidencia que la conciliació en el cas de les dones llatinoamericanes sol ser més complexa ja que no tenen un teixit social fort a Espanya. En aquesta direcció, manifestar que no s'ha pogut estudiar profundament la dimensió de la conciliació degut a la limitació de la mostra en termes de mares que convisquin amb els fills/es menors d'edat. Tot i així, es pot entreveure que l'afirmació d'Esteban et al. (2014) es presenta en l'únic cas disponible de l'estudi: la monomarentalitat implica que la dona tingui grans dificultats a l'hora d'equilibrar vida laboral i familiar. Per altra banda, es confirma que el fet de tenir criatures a càrrec facilita que la dona entri en major mesura en l'economia submergida, ja que és més ràpid i flexible que fer-ho en el mercat ordinari, com detalla Yagüe (2007).

Respecte a com influeix ser una dona ex interna immigrant en l'entrada en el mercat laboral, evidenciar en primer lloc que el total de dones es mostren angoixades per l'etiqueta d'ex interna, observant-se com a factor discriminatori en l'esfera laboral, com apunten Fabra, Gómez i Homs (2016). Tanmateix, la seva trajectòria mostra com ser immigrant condiona en major mesura, experimentant la discriminació a nivell laboral i institucional. D'aquesta manera, la dona llatinoamericana mostra un relat de millora de vida lligat al desig de voler treballar de qualsevol ocupació, sovint fent-ho ràpidament en l'economia submergida a través de la seva xarxa de contactes i en el sector de les cures i/o el treball domèstic. Malgrat que aquest nínxol no és exclusiu per a elles, les dones nacionals presenten una major consciència de la seva capacitat d'agència, amb la intenció de moure's d'aquest sector i establir unes condicions laborals determinades. Dons, queda palès que, en termes de la teoria de Rodríguez (1995), el poder de negociació de les dones llatinoamericanes és menor que el des les espanyoles.

Una altra qüestió són les dones que es troben en una situació administrativa irregular: aquest context incideix en el benestar vital de la persona, ja que un cop s'acaba la condemna queda totalment desemparada, depenent de la seva xarxa social, tal i com l'estudi de Miranda i Martin (2007) demostra. Tot i que la persona hagi participat en tallers a presó o hagi treballat a través de l'ATP durant el seu tercer grau, l'única possibilitat és treballar en l'economia submergida. En suma, com Parella (2003) o

Molpeceres (2012) determinen, ser dona i estrangera són factors discriminatoris en el mercat laboral.

Per altra banda, indicar que s'observen dues posicions diferenciades caracteritzades per l'actitud de la persona, la de col·laboració o la de resistència, i la predominant en cada dona té incidència sobre la seva estratègia de reinserció laboral. Pel que fa a la participació en els tallers, les dones que presenten una major motivació i una actitud col·laboradora els valoren positivament, reconeixent haver-hi adquirit competències, tant transversals com tècniques. Aquestes mateixes en tercer grau han trobat feina/es, amb o sense alta a la seguretat social. Per contra, les dones que presenten una actitud de resistència i que han assistit puntualment a un o dos tallers consideren que no n'han extret cap hàbit o coneixement. Aquests darrers casos no han aconseguit inserir-se laboralment, entreveient-se també un possible afecte de la salut mental o de l'edat.

En relació a l'afirmació d'Artiles et al. (2009) en quant l'efecte dels tallers és indirecte enfront el procés d'inserció laboral, aquesta investigació mostra una altra direcció: les dones que estan més motivades accedeixen a més tallers productius i formatius i això les empeny a cercar feina amb una actitud més positiva. En definitiva, la participació en els tallers depèn en gran mesura dels interessos i la motivació prèvia de cada dona en qüestió, diferenciant les que ho perceben com un impuls per cercar feina o les que ho cataloguen com una obligació. Com ho exposen Miguélez et al. (2006) i Esteban et al. (2014), els programes productius i de formació ocupacional treballen les competències i es presenten com una via per socialitzar i distreure's, sent eines claus per apoderar les dones. Tanmateix, si s'analitza amb perspectiva de gènere, la majoria d'itineraris les introdueix en sectors feminitzats, com ja indica la recerca d'Almeda (2005) o d'Alòs et al. (2009). En conseqüència, cal treballar per oferir majors oportunitats en els mòduls de dones.

Per concloure, apuntar que la limitació principal de l'estudi es deu a l'efecte del cas particular, degut que tot i la mostra és biogràfica, aquesta no és elevada. En conseqüència, aquesta investigació no permet realitzar extrapolacions de la població penitenciària femenina en general, sinó que cospa una realitat específica. Per a pròximes recerques, seria interessant poder augmentar el nombre de persones entrevistades per poder fer una anàlisi més completa, amb la finalitat de tenir eines per millorar el procés de reinserció laboral del col·lectiu estudiat.

7. REFERÈNCIES

- AEBI, M.F. & DELGRANDE, N. (2014). *Council of Europe annual penal statistics. Space, 1: Survey 2012*. Estrasburg: Consell d'Europa.
- ABELA, J. A. (2002). *Las técnicas de análisis de contenido: una revisión actualizada*. Granada: Universidad de Granada.
- ALMEDA, E. (2005). Pasado y presente de las cárceles femeninas en España. *Revista de pensamiento social, 6*, 75-105.
- ANTHIAS, F. (1998). Rethinking social divisions: some notes towards a theoretical framework. *The Sociological Review, 43*(3), 505-535.
- ARTILES, A. M., ALOS-MONER, R., GIBERT, F., & MIGUÉLEZ, F. (2009). Política de reinserción y funciones del trabajo en las prisiones (El caso de Cataluña). *Política y sociedad, 46*(1), 221-236.
- BERELSON, B. (1967). *Content Analysis: Handbook of social psychology. Tomo I*. Nova York: Lindzey.
- BODELÓN, E. (2006). La punición de las mujeres inmigrantes en el sistema de justicia penal español. A *Flujos migratorios y su (des)control. Puntos de vista pluridisciplinarios* (pp. 201-228). Barcelona: Anthropos.
- CENTRE D'INICIATIVES PER A LA REINSERCIÓ - CIRE (2021). *Formació, ocupació i inserció*. Departament de Justícia, Generalitat de Catalunya. Extret de <http://justicia.gencat.cat/ca/ambits/cire/premsa/preguntes-mes-frequeents/> (última visita 9 de gener de 2021).
- CID, J. & MARTÍ, J. (2011). *El procés de desistiment de les persones empresonades. Obstacles i suports*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.
- CONSTITUCIÓN ESPAÑOLA (1978). *Boletín Oficial del Estado*. 9 de diciembre de 1978, núm. 311, pp.29313-29424. Madrid.
- CRUELLES, M., TORRENTS, M. CRUELLES, E. & IGAREDA, N. (2005). Trayectorias de las personas a la salida de prisión. A *Servicios sociales y cárcel: alternativas a la actual cultura punitiva* (pp. 193-206). Vitòria: Salhaketa.
- CRUELLES, M., IGAREDA, N., TORRENTS, M. & CRUELLES, E. (2004). *Mujeres, integración y prisión. Un análisis de los procesos de integración sociolaboral de las mujeres presas en Europa*. Barcelona: Aurea.
- DE ALÓS, R., ESTEBAN, F., JÓDAR, P., MIGUÉLEZ, F., ALCAIDE, V. & LÓPEZ, P. (2011). *La inserció laboral dels exinterns dels centres penitenciaris de Catalunya*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.
- DE ALÓS, R., MARTÍ, A., MIGUÉLEZ, F., & GIBERT, F. (2009). ¿Sirve el trabajo penitenciario para la reinserción? Un estudio a partir de las opiniones de los presos de las cárceles de Cataluña. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas (REIS), 127*(1), 11-31.

- DEL POZO, F. J. (2013). Las políticas públicas para las prisiones: una aproximación a la acción social desde el modelo socioeducativo. *Revista de humanidades*, 20, 63-82.
- DEPARTAMENT DE JUSTÍCIA (2021). Serveis penitenciaris. Dades estadístiques. Extret de: http://justicia.gencat.cat/ca/departament/Estadistiques/serveis_penitenciaris/ (última visualització el 25 de març de 2021).
- DEPARTAMENT DE JUSTÍCIA (2011). El model de rehabilitació a les presons catalanes. Generalitat de Catalunya. Barcelona: Grup Artyplan-Artympres, SA.
- DEPARTAMENT DE JUSTÍCIA (2006). Decret 329/2006, de 5 de setembre, pel qual s'aprova el Reglament d'Organització i Funcionament dels serveis d'execució penal a Catalunya.
- ESTEBAN, F., ALÓS, R., JÓDAR, P., & MIGUÉLEZ, F. (2014). La inserción laboral de ex reclusos. Una aproximación cualitativa. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas (REIS)*, 145(1), 181-204.
- FABRA, N., GÓMEZ, M. & HOMS, O. (2016). La inserción laboral de los y las expresos. Una mirada desde la complejidad. *Revista de Educación Social*, 23, 100-117.
- GOFFMAN, E. (1957). Alienation from interaction. *Human relations*, 10(1), 47-60.
- GONZÁLEZ, N. (2011). Migrantes, procesos de irregularización y lógicas de acumulación y exclusión: Un estudio des de la filosofía política. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.
- IGAREDA, N. (2009). La maternidad de las mujeres presas. En *Género y Dominación: Críticas feministas del derecho y el poder* (pp. 159 – 194). Barcelona: Anthropos.
- IGAREDA, N. (2006). Mujeres, integración y prisión. *Boletín criminológico*, (86), 1.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA - IDESCAT (2021). Població estrangera a 1 de gener. Per sexe i grups d'edat. Disponible a <https://www.idescat.cat/indicadors/?id=anuals&n=10332> (última visualització 1 d'abril de 2021).
- JIANG, S., & WINFREE, L. T. (2006). Social support, gender, and inmate adjustment to prison life: Insights from a national sample. *The Prison Journal*, 86(1), 32-55.
- LEBEL, T.P., BURNETT, R., MARUNA, S., & BUSHWAY, S. (2008). The chicken and egg of subjective and social factors in desistance from crime. *European Journal of Criminology*, 5(2), 131-159.
- LLEI ORGÀNICA 4/2000, d'11 de gener, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social. Boletín Oficial del Estado, 12 de gener de 2000.
- LLEI ORGÀNICA 10/1995, de 23 de novembre, del Codi Penal. Boletín Oficial del Estado, 24 de novembre de 1995.
- LUQUE, E. FERRER, M. & CAPDEVILA, M. (2005). *La reincidència penitenciària a Catalunya. Invesbreu Criminologia*, (26), 2-6.

- MARTIN, G. (2015). Dones i Presó: Descobrint els programes de reinserció des d'una mirada feminista. *Informes*, 11 (2015). Institut de Ciències Polítiques i Socials.
- MARTIN, M.T. (2006). *Mujeres extranjeras en prisión*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid.
- MARUNA, S. (2001). *Making Good: How ex-convicts reform and rebuild their lives*. Washington DC: American Psychological Association.
- MATEOS, N.R. (1998). Política social: inmigración y genero. *Ofrim suplementos*, (3), 85-102.
- MIGUÉLEZ, F., ALÓS-MONER, R., MARTÍN, A., & GIBERT, F. (2006). *El treball a les presons de Catalunya*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.
- MIRANDA, M.J. & MARTÍN, T. (2007). Mujeres no nacionales en prisión. A *Mujeres y Castigo: un enfoque socio-jurídico y de género* (pp. 187-210). Madrid: Dykinson.
- MIRANDA, M.J. (2002). Cárceles ¿para qué?, *Política y Sociedad* (39), 2, 333-397.
- MOLPECERES, L. (2012). Situación laboral de las mujeres inmigrantes en España. *Cuadernos de Relaciones Laborales*, 30(1), 91-113.
- MONTERO, E. (2019). La reeducació y la reinserció social en prisión: el tratamiento en el medio penitenciario español. *Revista de Estudios Socioeducativos. Resed*, (7), 227-249.
- MORENO, S. & LÓPEZ, P. (2018). El impacto de la crisis en las trayectorias laborales de las mujeres inmigrantes en España. *Cuadernos de Relaciones Laborales*, 36(1), 65-87.
- MORRISON, A.R., SCHIFF, M. & SJÖBLM, M. (2007). *The International migration of women*. Washington DC: World Bank and Palgrave Macmillan.
- OSO, L. & PARELLA, S. (2012). Inmigración género y mercado de trabajo: una panorámica de la investigación sobre la inserción laboral de las mujeres inmigrantes en España. *Cuadernos de relaciones laborales*, 30(1), 11-44.
- PARELLA, S. & SAMPER, S. (2007). Factores explicativos de los discursos y estrategias de conciliación en el ámbito laboral y familiar de las mujeres inmigradas no comunitarias en España. *PAPERS. Revista de Sociología*, 85, 157-175.
- PARELLA, S. (2003). *Mujer, inmigrante y trabajadora: la triple discriminación* (Vol. 36). Barcelona: Anthropos Editorial.
- PEDONE, C. (2008). "Varones aventureros" vs. "Madres que abandonan": Reconstrucción de las relaciones familiares a partir de la migración ecuatoriana. *REMHU-Revista Interdisciplinar de Movilidad Humana*, 16(30), 45-64.
- RODRÍGUEZ, L.C. (1995). Marco institucional de la discriminación y tipos de inmigrantes en el mercado de Trabajo en España. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas (REIS)*, 105-124.

- SAMPSON, R.J. & LAUB, J.H. (1995). *Crime in the making: Pathways and turning points through life*. Cambridge: Harvard University Press.
- SÁNCHEZ, I.G. (2016). La penalización de los migrantes: Irregularidad y cárcel en la construcción del Estado neoliberal. *Migraciones. Publicación del Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones*, (39), 123-147.
- TRAVIS, J. (2005). *But they all come back: facing the challenges of prisoner reentry*. Washington D.C.: The Urban Institute.
- VALLES, M.S. (1997). Técnicas cualitativas de investigación social. Reflexión metodológica y práctica profesional. Madrid: Síntesis.
- YAGÜE, C. (2007). Mujeres en prisión. Intervención basada en sus características, necesidades y demandas. *Revista española de investigación criminológica*, 5, 1-23.

8. ANNEXOS

8.1. Guions d'entrevista

Guió d'entrevista a dones

El guió està dividit en 5 blocs: la trajectòria laboral-vital prèvia a l'ingrés a presó, el pas per presó, la transició, la inserció laboral i la maternitat. El primer bloc té la voluntat de conèixer la procedència de les dones, l'objectiu del fet migratori i la situació administrativa en la qual es troben un cop estan en tercer grau fora de presó. El segon es centra en l'estada a presó, des de conèixer els anys que la dona hi ha transitat, les preocupacions que té a nivell laboral mentre hi roman i la seva participació en els tallers productius i de formació ocupacional. El tercer bloc, focalitzat en la transició, permet construir la narrativa de la persona un cop surt de presó (objectius, estratègies, recursos, etcètera). El quart bloc, referit a la inserció laboral, pretén comprendre com la persona s'enfronta a la realitat del procés de recerca de feina, si aconsegueix una ocupació, quines limitacions es troba, si percep discriminació, etcètera. Per últim, el bloc de maternitat tracta aspectes com la conciliació, l'acompanyament per part d'entitats o bé serveis públics i la motivació.

a. Trajectòria laboral-vital prèvia a presó

- Fet migratori
 - ✓ Quin és el teu país de procedència?
 - ✓ Quan decideixes emprendre el projecte migratori i amb quina finalitat?
 - ✓ Quina situació administrativa tens abans d'entrar a presó?
- Xarxa afectiva: convivència i relacions més pròximes
 - ✓ Abans d'entrar a presó, em podries explicar amb qui comparties espai en el lloc on t'allotjaves?
 - ✓ Durant la setmana, acostumaves a veure a persones més enllà d'aquelles amb qui conviviaes?
- Maternitat (si és el cas): custòdia, tipus de relació
 - ✓ En el cas que siguis mare, abans de l'entrada a presó, conviviaes amb els fills o filles o quina era la situació?
- Formació
 - ✓ Ja siguis en el teu país de procedència o bé a Espanya, quin és l'últim nivell formatiu que has assolit?
 - ✓ T'agrada/va estudiar?

- Situació laboral i tipus d'ocupacions
 - ✓ En quina situació et trobaves? Treballaves, estaves a l'atur, disposaves d'alguna ajuda?
 - ✓ En el cas que treballassis, en quina ocupació? Tipologia d'empresa i sector
 - ✓ Tipologia de contracte
 - ✓ T'hi senties còmode en el context laboral?
 - ✓ De manera general, quina ha estat la teva trajectòria laboral els 5 anys anteriors a l'entrada a presó? (ocupada, desocupada...)

b. Pas per presó

- Nombre d'anys que has estat a presó i any en què surts
- Preocupacions envers el futur laboral durant l'estada
- Participació en formació ocupacional i/o tallers productius
 - ✓ Tipologia (formació ocupacional o taller productiu)
 - ✓ Per què decideixes participar (o no)? Distracció, socialització, remuneració, futur laboral, etcètera
 - ✓ Quines eren les teves expectatives? Es van complir?
 - ✓ Estàs satisfeta d'haver-hi participat? Hi ha algun aspecte rellevant que em vulguis comentar que vas aprendre'n? Algun assoliment?
 - ✓ Vas adquirir algun hàbit que hagis pogut conservar?
 - ✓ Et va fer repensar el futur laboral o fer canviar la manera en la que vivies la feina?
 - ✓ Et va ajudar a motivar-te en major mesura?

c. Transició

- Objectius vitals – laborals un cop surts de presó
- Recursos econòmics: ajudes, entitats, serveis socials
 - ✓ Un cop surts de presó, disposes d'alguna ajuda? Per exemple, econòmica o residencial
 - ✓ Alguna entitat o servei t'ofereix recolzament?
- Xarxa afectiva: retrobada, situació familiar
 - ✓ Com és la sortida de presó? Tornes al lloc on dormies prèviament a l'entrada al centre o canvies d'habitatge?
 - ✓ Et retrobes amb les persones amb qui convives o tenies una relació estreta anteriorment?
- Motivació per cercar feina
 - ✓ Un cop obtens el tercer grau i pots sortir del centre, et veus preparada per cercar feina?, en tens ganes?
- Situació administrativa (*únicament en cas que no estigués regularitzada*)

- ✓ Com et vas plantejar l'enfrontament d'aquesta situació? Quines alternatives coneixies que tenies?
- ✓ L'economia submergida va ser una solució? Com vas experimentar la vivència?
- ✓ Et van acompanyar d'alguna manera des de la mateixa institució penitenciària, serveis socials o alguna entitat?

d. Inserció laboral

- Ocupació
 - ✓ Has treballat des de la sortida a presó? (sigui amb contracte o sense). *Si la resposta és negativa, passar al següent bloc.*
 - ✓ Mantens la feina o has anat variant i intercalant amb períodes d'atur?
 - ✓ En quina/es ocupació/ns treballas?
 - ✓ Tenies clar que volies treballar en aquest sector? Estàs motivada o satisfeta amb el treball fet?
 - ✓ Has tingut algun problema amb el/la cap o bé els/les companys/es?
 - ✓ Aconsegueixes l'alta a la Seguretat Social? Si és que no, et trobes còmoda en aquesta situació?

- Cerca de feina i processos de selecció
 - ✓ Com buscaves la feina? A partir de quins canals o quins recursos?
 - ✓ En el currículum especificaves la formació realitzada a presó i/o els tallers productius en els quals vas participar? Per què?
 - ✓ Et va ser útil allò après en els programes a presó per cercar feina?
 - ✓ Com accedeixes a les feines? A partir de l'ajuda d'alguna entitat o d'una empresa? A partir del boca orella de la teva xarxa afectiva?
 - ✓ Has anat a alguna entrevista i no t'han donat després la feina? Per què creus que va ser?
 - ✓ Algú t'ha preguntat alguna cosa que t'hagi fet sentir malament durant les entrevistes? Per exemple, quelcom respecte l'idioma, el fet migratori, la maternitat, etcètera. T'han preguntat mai per la teva nacionalitat, la teva llengua materna o bé la teva religió?

- Estigma vinculada al pas per presó
 - ✓ En algun moment t'han preguntat si t'han multat o arrestat, o si tens antecedents penals?
 - ✓ En els processos de selecció exposes que has passat per presó, o prefereixes no comentar-ho? Què creus que pot passar si ho exposes?
 - ✓ En el teu currículum inclou la formació i els tallers productius a presó? Si és que sí, de quina manera?

e. Maternitat (*només a qui és mare, excepte la pregunta assenyalada, per a totes*)

- Conciliació

- ✓ T'ha preocupat el fet de buscar feina tenint fills/es a càrrec?
 - ✓ Cercaves una feina a mitja jornada o jornada completa? *(la pregunto a totes les dones indiferentment de si són mares o no)*
 - ✓ Com combines el treballar amb la cura dels fills/es?
 - ✓ Tens a alguna persona propera que es faci càrrec de la/es criatura/es quan treballes? (parella, mare/pare, amigues/amics...)
 - ✓ Estàs satisfeta del temps que passes amb les criatures?
- Acompanyament
 - ✓ T'has sentit acompanyada com a mare en el procés de cerca de feina? Ja sigui per alguna entitat, per la família, etcètera.
 - ✓ Quines solucions t'han donat per tal de conciliar l'àmbit familiar i laboral un cop surts de presó?
- Motivació
 - ✓ Quin va ser el motiu principal per cercar feina? En tenies ganes? *(la pregunto a totes les dones indiferentment de si són mares o no)*
 - ✓ Veus el ser mare com un factor positiu o negatiu per tirar endavant i trobar estabilitat laboral?

Guió d'entrevista a informants clau de la matèria

El guió que es presenta a continuació està dirigit tant al personal del CIRE com a les tècniques d'entitats que treballen amb la inserció laboral de les dones immigrants que han transitat per centres penitenciaris catalans i que actualment es troben en tercer grau. Entenent que les seves funcions són diferenciades, es dedica major temps en uns blocs o uns altres.

El guió està dividit en 6 blocs: dades contextuais, participació en tallers productius i /o de formació ocupacional, exploració d'itineraris majoritaris, maternitat, regularització administrativa, mercat de treball i processos de selecció. En el primer ens interessa conèixer les característiques generals del col·lectiu de dones llatinoamericanes enfront les dones espanyoles que transiten per presó i la tasca que exerceix tant el CIRE com l'entitat d'inserció sociolaboral. En el segon bloc es pretén comprendre els motius o condicions que fan que les dones participin en els tallers a presó i com això pot inferir en la (re)significació que en fan del mercat de treball o de les accions formatives. En el tercer bloc, destinat a l'exploració d'itineraris majoritaris, es vol conèixer quines són les limitacions que poden condicionar en major mesura les dones a l'hora de cercar una feina, qüestionant també què divergeix entre els casos d'èxit o de fracàs. En el quart bloc, ens centrem en les dinàmiques diferenciades respecte qui té criança i qui no. En el cinquè es planteja com s'acompanya les dones que es troben en situacions d'irregularitat administrativa i quines estratègies tenen per enfrontar-s'hi. Finalment, en el bloc de mercat de treball i processos de selecció, es pretén conèixer la tipologia d'ocupacions en la qual s'insereixen les dones, si es percep discriminació en els

processos de selecció, i, en definitiva, si les empreses faciliten o bé són una barrera per l'entrada al mercat laboral d'aquestes dones.

a. Dades contextuais

- Disponibilitat o dades específiques entorn la inserció laboral femenina
 - ✓ Característiques de la situació vital- laboral de les dones, diferenciant dones llatinoamericanes i dones espanyoles
 - ✓ Situació general de les dones un cop surten de presó entorn l'enfrontament en el procés de recerca de feina, diferenciant dones llatinoamericanes i dones espanyoles
- Quina és la vostra principal tasca com a entitat/CIRE?

b. Participació en els tallers productius i/o de formació ocupacional (*només a la tècnica del CIRE*)

- Motius/condicions per participar en els tallers
 - ✓ Què empeny a les dones a participar? A quina tipologia de formacions i tallers s'apunten?
 - ✓ A què es deu la no participació?
- Re-significació del treball/estudis
 - ✓ El pas per aquests tallers fa que la dona es replantegi el significat del treball o de la formació? Els hi canvia la mirada respecte el mercat laboral?
- Adquisició de competències
 - ✓ El taller permet adquirir hàbits de la cultura de treball, i, doncs, competències bàsiques o transversals?
 - ✓ Possibilita la persona en competències específiques d'una professió?
 - ✓ Quins assoliments o canvis fan les dones que participen en els tallers?

c. Exploració dels itineraris majoritaris

- Itinerari majoritari en les dones procedents d'Amèrica Llatina, que les diferenciï de les dones espanyoles
 - ✓ Amb caràcter general, existeix una línia de trajectòria un cop surten de presó? Es troben amb problemes o límits específics?
 - ✓ Disposen d'alguna ajuda específica?
 - ✓ Quins són els seus mecanismes de cerca de feina?
 - ✓ En el currículum inclouen la formació realitzada o els tallers productius a presó? Per què?

- ✓ A qui recorren per cercar feina?
- ✓ Quin és el paper que tenen les entitats d'inserció sociolaboral?
- Diferències entre els casos d'èxit i de fracàs, entenent "èxit" com a persona que s'insereix en el mercat ordinari i aconsegueix mantenir la feina
 - ✓ Hi ha un/s factor/s clau/s que ho expliqui/n?
 - ✓ Principals problemes de les dones un cop surten de presó

d. Maternitat

- Dinàmiques diferenciades respecte qui és mare i qui no
 - ✓ Entomen el procés de reinserció laboral amb major motivació que aquelles que no són mares?
 - ✓ En el procés de recerca de feina, presenten algun temor per poder conciliar vida laboral i familiar? De quina manera indiquen que ho fan? Disposen d'algun recurs en aquest sentit?
 - ✓ Quins límits presenten a l'hora de cercar feina?

e. Regularització administrativa

- Actuacions que es realitzen des del CIRE/entitat: orientació, acompanyament
 - ✓ Quins són els principals consells que oferiu?
 - ✓ Teniu recursos per acompanyar-les en aquest sentit?
- Diferències entre dones que disposen de la situació regularitzada i aquelles que no
 - ✓ És un factor clau per trobar feina?
 - ✓ L'economia submergida és una conseqüència òbvia per les segones si volen aconseguir feina. Ara bé, hi ha molta diferència amb les primeres?

f. Mercat de treball i processos de selecció

- Tipologia d'ocupació
 - ✓ A quins sectors es solen ocupar les dones a les que acompanyeu? I quines són les ocupacions majoritàries? Hi ha diferència entre les dones llatinoamericanes i les espanyoles?
 - ✓ Les empreses que les contracten, tenen algun tret específic que les caracteritzi?
 - ✓ Quina tipologia de contractes solen tenir?
 - ✓ Aconsegueixen mantenir la feina?
- Criteris o factors de risc en processos de selecció

- ✓ Les dones que acompanyeu solen tenir èxit en els processos de selecció?
 - ✓ En què es diferencien els casos d'èxit-fracàs en els processos de selecció? (falta de preparació, inseguretat, baix nivell formatiu, etc.).
 - ✓ Quins obstacles són els més rellevants a l'hora de no passar un procés de selecció?
- Experiències negatives: situacions on les dones s'hagin sentit discriminades
 - ✓ Coneixes si a alguna dona li han preguntat per la nacionalitat, llengua materna o religió alguna vegada?
 - ✓ Coneixes si en algun procés de selecció ha sortit la temàtica dels antecedents penals i quina ha estat la resposta per part de l'empresa i la dona entrevistada?

8.2. Mostra

Perfil de la mostra de dones que han transitat per centres penitenciaris catalans

Codi	País d'origen	Edat	Situació administrativa	Criança	Institució penitenciària	Participació en tallers	Situació penal actual	Anys a presó	Situació laboral actual	Data i lloc
D1	Bolívia	46	Va obtenir la nacionalitat espanyola prèviament a l'entrada a presó.	3 fills: 2 filles majors d'edat i un fill de 14 anys. És àvia de 4 nets/es. Viu amb tots ells.	Wad Ras	Ha participat tant en tallers productius com formatius.	Està en 3r grau amb llibertat condicional. La seva condemna és de 6 anys en total, està pel 5è any.	2 anys	En atur fent una formació de sociosanitària per millorar la seva ocupabilitat.	14/05/21 Seu de l'entitat de reinserció laboral
D2	Espanya	24	Nacionalitat espanyola	No és mare i tampoc vol ser-ho.	Wad Ras	Ha participat únicament en un taller de formació ocupacional.	Està en una unitat dependent complint el tercer grau. Té una condemna de dos anys.	6 mesos	Està realitzant un curs de cuina. No disposa d'atur. Si troba una feina estable accedirà a aquesta; si no, prefereix seguir estudiant.	27/05/21 Unitat dependent*
D3	Espanya	50	Nacionalitat espanyola	Té dos fills, un de 20 i un de 30. Viuen amb el pare.	Brians 1	Ha participat puntualment en un curs de català i en un taller de confecció	Està en una unitat dependent complint el tercer grau. Té una condemna de dos anys.	6 mesos	El seu estat de salut (físic i mental) l'impossibilita actualment per trobar feina	27/05/21 Unitat dependent
D4	Espanya	57	Nacionalitat espanyola	2 filles, de 30 i 36 anys. Ambdues	Brians 1 i Wad Ras (secció oberta)	Ha participat en molts tallers productius i de	Està complint el tercer grau des de casa amb la polsera telemàtica.	10 anys	Treballa amb un contracte temporal de 13 hores setmanals	27/05/21 Unitat dependent

* Una unitat dependent és un habitatge que depèn d'un centre penitenciar i on hi són destinades les persones classificades en tercer grau de tractament. En la unitat es presta un servei d'acompanyament (laboral, formatiu, etcètera), facilitant la integració de la persona en la comunitat.

				independitzades.		formació ocupacional.	Té una condemna de més de 15 anys.		en el sector de neteja.	
D5	Espanya	58	Nacionalitat espanyola	2 fills, ambdós independitzats .	Soto del Real, Brians 1 i Wad Ras	Participa en molts tallers productius i únicament un de formació.	Està en tercer grau amb polsera telemàtica complint una condemna de 10 anys. És la seva segona condemna.	8 anys	Té una feina de 40 hores amb contracte indefinit des de fa 2 anys en un magatzem.	05/06/21 Cafeteria en el barri de Sants
D6	Brasil	55	Irregular: és detinguda a l'aeroport entrant a Espanya	4 fills/es. Viuen a Brasil amb el seu ex marit.	Wad Ras i Brians 1	Participa tant en tallers productius com de formació ocupacional	Està complint el tercer grau des de casa. És la seva segona condemna.	8 anys	Treballa per hores de neteja en l'economia submergida.	09/06/21 Cafeteria en el barri de Poble Nou

Perfil de la mostra d'informants clau

Codi d'identificació	Posició	Data i lloc de l'entrevista	Ens que representa
T1	Tècnica d'inserció laboral de dones en tercer grau	18/03/21 En format telemàtic	CIRE
T2	Jurista especialitzada en estrangeria	08/04/21 En format telemàtic	CIRE
T3	Tècnica d'inserció laboral amb dones (ex)internes	09/04/21 En format telemàtic	Entitat que treballa amb el col·lectiu de dones (ex)internes

8.3. Taules d'anàlisi

Taula 2: Característiques sociolaborals de la dona prèviament a l'entrada a presó

	D1	D2	D3	D4	D5	D6
Formació	No té finalitzada l'educació bàsica.	No té finalitzada l'educació bàsica.	No té finalitzada l'educació bàsica.	Graduat escolar.	Graduat escolar.	Tècnica en química industrial. Li encanta estudiar.
Trajectòria laboral	Treballadora de la llar sense contracte.	Atenció al públic i restauració, la majoria de feines sense contracte.	Neteja, peó d'indústria i restauració, la majoria de feines sense contracte.	Mestressa de casa. Puntualment ha treballat a fàbriques o cosint sense contracte.	Restauració, la majoria de feines sense contracte.	Redactora, secretària de cultura, locutora, modelatge, etcètera. La majoria de feines amb contractes de qualitat.
Situació vital: residència i relacions socials	Monomarental, vivia amb fills/es, amb qui tenia molt bona relació. Vida social rica.	Residia amb la seva mare i el seu germà. Vida social molt àmplia.	Residia en un pis compartit. Relació molt estreta amb parella sentimental.	Vivia amb el seu ex marit i les seves filles. Poca vida social.	Vivia en un pis compartit. Vida amb "molts alts i baixos".	Residia a Brasil amb fills/es. Vida social rica.

Taula 3: Factor d'estrangeria

	D1	D6
Motiu d'arribada a Espanya	En cerca de feina per aconseguir la nacionalitat i portar les seves filles a Espanya.	En cerca de feina per enviar diners a la seva família, aconseguir la nacionalitat i portar els seus fills a Espanya.
Situació administrativa	Aconseguix la nacionalitat prèviament a l'entrada a presó a través d'un contracte laboral com a treballadora de la llar.	No té la situació regularitzada. Després de la seva primera condemna, un cop obté la llibertat és portada a un CIE. Actualment no pot sol·licitar el NIE fins que no se li cancel·lin els antecedents.
Estratègia presa	S'ha plantejat tornar a Bolívia ja que té un gran deute a Espanya degut la condemna, però es queda perquè el seu fill té la nacionalitat espanyola.	Decideix quedar-se perquè té la voluntat de treball aquí i seguir enviant diners a la seva família.
Suport	Assistent social i Fundació Ared	L'únic suport que té actualment és la Parròquia del seu barri de Barcelona.
Discriminació	Diverses experiències evidencien la discriminació laboral per ser immigrant.	Afirma haver patit una alta discriminació tant a presó com al CIE.

Taula 4: Participació en els tallers productius i de formació ocupacional

	D1	D2	D3	D4	D5	D6
Motiu de participació en els tallers	Aprendre i aconseguir diners per pagar les despeses dels fills.	Posar l'experiència laboral/formativa en el currículum.	Distreure's i guanyar diners.	Ocupar el temps, aprendre, ser millor persona.	Distreure's.	Guanyar diners per enviar els seus fills.
Tallers productius	Pinta les aules, tira la brossa, participa en el grup d'acollida, etcètera.	No participa en cap taller productiu.	S'apunta a un taller de costura però degut a problemes de salut mental l'ha de deixar.	Treballa en tots els tallers possibles: laboratori, producció, bugaderia, etc.	Taller d'auxiliar d'infermeria, gestora de l'aula d'informàtica, cuinera, etcètera.	Taller de mares, monitora de zumba, gestora cultural, auxiliar d'infermeria, encarregada de tallers, etc.
Tallers de formació ocupacional	Taller de confecció, ofimàtica i perruqueria. Molt contenta amb les formadores.	Curs d'ofimàtica	Curs de català	Curs d'auxiliar d'infermeria, d'informàtica, d'arts plàstiques, etcètera.	No assisteix a tallers formatius perquè segons ella no li cal.	Curs de català, castellà i FP d'administració d'empreses.
Valoració	Valoració molt positiva. Útil per defensar-se en el mercat laboral i per motivar-se a cercar feina	No n'extreu més coneixement que el tècnic.	Segons ella aprèn molt poc.	Valoració molt positiva. Aprèn coses que fora de presó mai hagués pensat.	Aprèn moltes competències, com el treball en equip o tècniques (per exemple, cuinar per 150 persones)	Valora molt positivament els cursos i tallers. Alta motivació per aprendre.
Suggeriments de millora	Es requereix de més tallers i més diversos i amb salaris més elevats.	Reconstrucció de la presó.	Demanda de més tallers per distreure's.	Valora molt positivament la formació perquè és gratuïta i és acreditada. Necessitat d'increment del salari.	Proposa implementar un punt de suport fora de presó i augmentar el salari. El preu de l'economat és massa alt.	Es va sentir discriminada per no poder participar en les mateixes activitats que les seves companyes degut a l'idioma.

Taula 5: Maternitat

	D1	D2	D3	D4	D5	D6
Context entorn la maternitat	És mare de 3 fills: una està a presó al mòdul de mares i els altres dos viuen a un pis mentre ella està en el centre.	No és mare ni té un projecte de vida associat a tenir una família.	És mare de dos fills que viuen amb el pare des d'abans de l'entrada a presó.	Té dues filles. Quan entra a presó una encara viu amb ella. Al sortir, les dues estan independitzades.	Prèviament a presó ja no vivia amb els seus dos fills.	Els seus 4 fills resideixen al Brasil. Ella els hi envia diners i espera regularitzar la seva situació perquè vinguin a Espanya.
Contenció emocional	Altes càrregues a nivell emocional i econòmic.	-	Càrrega emocional, i a la vegada una alta motivació per tirar endavant.	Pensar en què les seves filles lluitaven des de fora presó per ella era una gran motivació. No parla de càrrega.	Valora molt positivament ser mare perquè la motiva però també té una gran preocupació.	Els seus fills són el seu projecte de vida: la motiven per tirar endavant.
Conciliació	Treballa per mantenir 7 persones. Les seves filles no poden conciliar vida laboral i familiar ja que no els hi surt a compte a nivell econòmic. La D1 té una alta responsabilitat.	-	Al sortir de presó els dos fills estan independitzats.	Al sortir de presó les dues filles estan independitzades.	Al sortir de presó els dos fills estan independitzats.	Els seus fills viuen a Brasil amb el seu ex marit.
Factor d'estrangeria	Tenir un fill amb nacionalitat espanyola ha estat positiu a l'hora de sortir de presó.	-	-	-	-	El delictes que comet i tota la seva experiència està lligada al fet de ser mare i tenir unes responsabilitats afectives.

Taula 6: Recerca de feina

	D1	D2	D3	D4	D5	D6
Suports	Fundació Ared	Unitat on resideix i Programa Reincorpora	Unitat on resideix i Programa Reincorpora	Fundació Ared, Fundació Futur, Reincorpora i servei de prospecció del CIRE.	No ha necessitat l'ajuda de cap entitat.	Cap entitat l'atén perquè no té la situació regularitzada.
Estratègies en el CV i/o entrevistes	Inclou tot el que ha fet a presó però sense indicar la procedència	Indica que ha treballat en el CV però posant <i>empresa privada</i> .	No li preocupa el currículum o les entrevistes. Ho fa com abans d'entrar a presó: per ETTs i a través de coneguts.	Mai dirà d'on ve però mostrarà tot allò ha après a presó.	No ha hagut de buscar feina i ara que s'ho està plantejant, no té iniciativa per fer-ho.	No té cap estratègia concreta.
Cerca de feina i accés a aquesta	Des de presó se li proposa accedir a la Fundació Ared. Xarxa de contactes	Programa Reincorpora, Infojobs, Job Today, i a partir de diverses ETTs.	Infojobs, empreses de neteja i ETTs.	Bossa de treball del CIRE. Xarxa de contactes	Des de presó gràcies a una companya interna.	Xarxa de contactes (tot i ser molt mínima).
Discriminació per ser ex interna	Angoixa de què un cop surti del mercat protegit la discriminin.	No ho ha viscut però es mostra angoixada en aquest aspecte.	No li preocupa ja que no explicarà d'on procedeix.	No es sent discriminada tot i que té por que li en alguna feina li demanin pels penals.	Està clarament discriminada a la seva feina degut que saben que està en tercer grau.	A nivell de suport social s'ha sentit molt discriminada en la seva segona condemna, no tant a nivell laboral.

Taula 7: Inserció laboral

	D1	D2	D3	D4	D5	D6
Mercat ordinari vs. Economia submergida	Ha treballat 3 anys amb contracte en el mercat protegit i fent hores a cases particulars.	Té molt clar que busca treball amb contracte.	Com a prioritat, treball amb contracte. No descarta feina de neteja per hores.	Mercat ordinari de manera intercalada, combinant-ho amb períodes d'atur.	Té feina indefinida a temps complet.	Només pot treballar en l'economia submergida.
Tipologia d'ocupació	Geriatría	Restauració	Neteja	Confecció, neteja i atenció al client	Magatzem	Neteja o canguratge
Condicions laborals	Urgència màxima de treballar: sosté 7 persones econòmicament.	Mostra incoherències: vol treballar de qualsevol cosa però que el contracte sigui de 30h màxim i mínim de 3 mesos.	El problema de salut física i mental l'impedeix trobar una feina en el mercat ordinari.	Feines vinculades al CIRE o a ETTs.	Degut a la discriminació que està patint a la feina, té alts nivells d'ansietat.	Situació d'alta precarietat. No té cap suport.
Trajectòria	3 anys a Salta (mercat protegit en l'àrea de la confecció). Actualment realitza un curs de sociosanitària mentre disposa d'atur. Al mateix temps treballa en l'economia submergida a cases privades.	Ha treballat en la cafeteria de Wad Ras durant el tercer grau (vinculat al CIRE). Actualment està finalitzant un curs del SOC i buscant feina.	Busca feina però no de manera activa. No acceptaria qualsevol feina. A l'espera que li concedeixin un certificat de discapacitat.	1 any a Salta (confecció), a una empresa de neteja (6 mesos), botiguera a la Model (6 mesos), empresa de neteja (2 anys, hi és actualment).	Des de tercer grau que treballa amb contracte indefinit (2 anys). Té pendent sol·licitar la discapacitat parcial per un problema de salut física.	Treballa per hores netejant o fent de canguratge a cases privades.
Altres condicionants	La motivació, el tenir metes i el no consumir com a factors positius.	La joventut.	L'estat de salut mental com a factor limitant: fa un mes va tenir un intent de suïcidi.	Alta motivació per refer la seva vida.	El voler separar-se del món de la delinqüència.	No haver residit anteriorment a Espanya.

Habitatge	Són 8 persones en un habitatge. En vies d'aconseguir un pis de protecció social.	Actualment a la unitat, la qual valora positivament. Vol tornar a viure amb la seva mare.	Actualment a la unitat, cosa que l'alleugereix. Tornarà a l'habitació on estava.	Viu en un pis compartit.	Viu en un pis compartit.	L'església evangèlica del barri l'ajuda a pagar-li l'allotjament.
Economia	Multa de 500.000 euros pel delictes comès.	No disposa de cap ajuda econòmica. Dóna òvuls.	No disposa de cap ajuda econòmica des de fa un any. En espera de si li concedeixen la renda mínima vital.	Treballant 12 hores setmanals. Salari precari per subsistir.	Treballa 40h setmanals tot i que l'empresa presenta problemes al pagar-la.	Treballa per hores sense contractes. Situació de pobresa extrema.

8.4. Situació jurídica de les dones internes en situació d'irregularitat i recomanacions generals per part dels serveis que les acompanyen

La Llei Orgànica 4/2000, d'11 de gener, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social, més coneguda com a Llei d'estrangeria, determina que una persona que té una condemna superior a l'any no pot tenir residència legal a Espanya. Així doncs, les dones que estan en tercer grau i no disposen de la situació administrativa regularitzada han d'esperar-se que se'ls hi cancel·lin els antecedents penals per tornar a sol·licitar els permisos de residència i/o de treball. Els terminis de cancel·lació d'antecedents, segons l'article 33 de la Llei Orgànica 1/2015 del codi penal, poden variar des de 6 mesos, per a penes lleus, de 2 a 5 anys, per a penes menys greus i fins a 10 anys per les més greus. En efecte, la complexitat d'haver d'esperar-se determinats anys per poder demanar la residència provoca que les dones es trobin en una situació de desemparament. Sense NIE no poden firmar un contracte laboral o obrir una compta bancària.

L'opció que es planteja és l'autorització de treball per penats (ATP), la qual té dos requisits principals – entre d'altres supòsits-: que la persona estigui en tercer grau o amb llibertat condicional i que tingui el passaport amb una vigència mínima de tres mesos. L'ATP permet treballar a Espanya des de que la persona està en tercer grau fins que obté la llibertat definitiva. Un cop finalitza la condemna no té cap possibilitat de continuïtat laboral legal a Espanya.

La llei comunitària indica que tenir una condemna penal no és motiu suficient per denegar la residència comunitària, sinó que s'avaluarà el cas, el tipus de delictes, si és reincident, si aquest ha estat violent, l'arrelament de la persona en el territori, etcètera. En efecte, no és un denegació automàtica de la residència. La valoració de cada cas concret es realitza per part de la subdelegació de govern, la qual té criteris no publicats a partir dels quals concedeixen o deneguen els permisos. En aquesta línia, des del servei jurídic del CIRE es presenten diverses vies perquè la dona pugui regularitzar la seva situació, tràmits que solen iniciar-se en tercer grau perquè la persona pugui demostrar que treballa, rep ingressos i que s'està arrelant al territori.

En el cas de les dones que estan casades amb ciutadans espanyols, quan aquestes acaben la condemna s'estudia la seva situació concreta. L'avantatge és que segons la normativa comunitària no es necessita la targeta de residència per treballar a Espanya ja que per ser conjugada d'una persona comunitària té dret a realitzar qualsevol activitat laboral en igualtat de condicions que un espanyol/a. Per tant, el que li dóna dret a treballar és el vincle amb el ciutadà comunitari, el qual s'ha d'acreditar cada tres mesos. L'inconvenient és que no disposa d'una targeta física per anar a l'empresa i demanar treball, situació que dificulta la cerca de feina, la qual s'ha de fer a través de coneguts o bé empreses que estiguin sensibilitzades amb aquest col·lectiu. A part, aquesta circumstància no dóna dret que la dona pugui accedir a cap prestació pública (atur, renda mínima garantida, etcètera). Des de les entitats es suggereix que, tot i que les parelles es trenquin, es mantingui el vincle legal.

Una situació particular són les mares de menors espanyols. Una criatura obté la nacionalitat espanyola, no per néixer en territori espanyol, sinó perquè un dels pares o mares té la residència, la qual cosa produeix que el nen/a també l'aconsegueixi i a l'any

puguin iniciar-se els tràmits per sol·licitar la nacionalitat. En el cas que el pare ja tingués la nacionalitat, l'infant passa directament a tenir-la. De manera que, una dona que no té la situació regular a Espanya però el seu fill/a és espanyol/a fa que, tot i tenir antecedents penals, es valori la vinculació que té amb aquest/a, observant si compleix amb els seus drets i obligacions materna-filials. El criteri que impera és el de la unitat familiar. Si s'expulsés la mare amb el fill/a espanyol, el nen/a perdria els drets com a ciutadà/na de la Unió Europea. Doncs, s'intenta mantenir la criatura amb la seva unitat familiar en territori espanyol.

Respecte a si una dona pot ser expulsada del país mentre compleix la condemna, pot ser així sempre i quan ho autoritzi el jutge que va condemnar la persona en la sentència condemnatòria. Tanmateix, no és una expulsió immediata, ja que s'escolta al condemnat i aquest ha d'estar disposat a acabar la condemna en el seu país. A la pràctica, la T2 comenta que no s'estan duent a terme aquest tipus d'expulsions. Des del servei jurídic del CIRE s'aconsella que les dones un cop estiguin a tercer grau es facin el carnet de la biblioteca, s'inscriguin en associacions del barri i realitzin el curs de català de 60 hores, entre d'altres, per tal de poder declarar un cert grau d'arrelament i poder recórrer, si existeix, l'ordre.